

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М.П.ДРАГОМАНОВА**

Факультет соціально-психологічних наук та управління
Wyższa Szkoła Lingwistyczna (Częstochowa)

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ
молодих науковців, аспірантів та студентів

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ
В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

Київ-2016

УДК 37.013.42 (063)

Організаційна рада:

Андрущенко В.П. – ректор НПУ імені М.П.Драгоманова, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (голова організаційної ради)

Садовська Е. – ректор Вищої лінгвістичної школи, доктор (м.Ченстохова, Польща)

Євтух В.Б. – декан Факультету соціально-психологічних наук та управління НПУ імені М.П.Драгоманова, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор

Ярошенко А. О. – перший заступник декана Факультету соціально-психологічних наук та управління, доктор філософських наук, професор

Донсаль М. – проректор до справ розвитку, доктор (м.Ченстохова, Польща)

Кук Т. – віце-президент Вищої лінгвістичної школи (м.Ченстохова, Польща)

Координаційний комітет:

Сюсель Ю.В. – заступник декана з наукової роботи Факультету соціально-психологічних наук та управління НПУ імені М.П.Драгоманова

Коновалова М.В. – викладач кафедри соціальної політики, кандидат наук з державного управління

Ляднева А.В. – ст.викладач кафедри соціальної політики Факультету соціально-психологічних наук та управління

Рекомендовано до друку Вченою Радою Факультету соціально-психологічних наук та управління НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від «18 лютого» 2015 р.)

Соціально-професійна мобільність в умовах сучасної освіти [Текст]: матеріали міжнародної конференції, Київ, 5 грудня 2016 р. / за заг.ред.проф. А.О.Ярошенко. –К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. – 60 с.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Секція:

СТАНДАРТИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Аверіна К.С., к.п.н., доцент
кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та
дошкільної освіти
МДПУ ім. Б.Хмельницького

РОЗВИТОК ПРОСОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Нова соціальна реальність принципово змінила механізм людської взаємодії, пріоритети життєвих цінностей та ідеали, призвела до загального погіршення людських взаємин, зниження рівня як загальної, так і моральної культури. Сучасній вищій школі потрібні нові концепції, парадигми і технології виховання, що здатні забезпечити повноцінну підготовку майбутнього фахівця до життя в суспільстві з новим соціально-економічним устроєм. Однією з головних задач вищої школи залишається соціальний розвиток особистості, рівень якого характеризує професійне становлення людини у соціумі. Дослідники змісту вищої освіти роблять акцент на соціально-психологічну адаптацію, професійну підготовку, готовність до професійної діяльності, гармонійне співвідношення індивідуальних здібностей та фахових компетентностей.

Нині велика увага приділяється чинникам, які формують саме просоціальну поведінку молоді. Сьогодні ми все більше усвідомлюємо, що виховання має бути головним пріоритетом у діяльності навчального закладу. Гуманна виховна система, моральні принципи, шанобливе ставлення до навколишнього світу, людської особистості – тільки за таких умов поведінка особистості, її вчинки матимуть потенціал духовного і морального зростання. У цьому разі взаємини стануть основним інструментом виховання просоціальної поведінки молоді.

Ефективними засобами удосконалення відносин можна вважати цілеспрямовану педагогізацію виховного середовища, навчання ціннісного сприйняття людини людиною, спілкування, уміння співвідносити свою поведінку з поведінкою інших людей. Спільна діяльність у конкретній соціальній системі детермінує розвиток особистості.

Проблему просоціальної поведінки розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, такі як К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, В. Русалов, В. Абраменкова, Б. Братусь, Ф. Василюк, О. Леонт'єв, В. Куницина, В. Ядов, А. Адлер, А. Маслоу, Г. Сельє, В. Франкл, І. Ялом, Д. Хей, Д. Рейнгольд, Дж. Вотсон, С. Шоу, В. Джеймс, В. Занден, Л. Мерфі, В. Стауб, Р. Чалдіні, Ч. Кулі, М. Фінкелштайн, Л. Пеннер, Б. Шленкер, Д. Трудіан, С. Фріске, Р. Крамер, С. Стоун, Дж. Бендор, Р. Тріверс, У. Гамільтон, П. Кропоткін, К. Кесслер, В. Єфроїмсон. Дослідження даних вчених також вказують на важливість вивчення проявів просоціальної поведінки в процесі професійної підготовки.

Просоціальна поведінка, як складова системи соціальної компетентності, формується під впливом внутрішніх детермінант та ускладнюється в процесі особистісного становлення індивіда. Просоціальна поведінка трактується досить широко й не зводиться до однієї фіксованої моделі поведінки. На думку зарубіжних дослідників, просоціальна поведінка являє собою дії, які корисні іншим людям, а також форми поведінки, що включають в себе симпатію, співробітництво, допомогу, сприяння, альтруїзм (В. Джеймс, В. Занден, Л. Мерфі, Р. Чалдіні) [5].

Просоціальна поведінка - дії, призначені для того, щоб принести користь іншій людині. Спорідненим та близьким за значенням поняттям виступає доброта як стійка

властивість характеру. Доброта як дія, призначена для того, щоб принести користь іншій людині, безотримання зовнішньої винагороди. Так, Д. Шредер під альтруїзмом має на увазі щоби більш обмежений тип просоціальної поведінки. Чистий (або справжній) альтруїзм характеризує поведінку, спрямовану на те, щоб принести користь іншій людині, і такі дії відбуваються винятково заради добробуту іншого. Спрямована на допомогу вчинки цієї категорії відбуваються незалежно від зовнішніх або внутрішніх винагород. Винагорода може бути за допомогу, але сам вчинок залишається чисто альтруїстичним, і винагорода не обумовлює допомогу [5].

Оскільки просоціальна поведінка трактується як прояв, орієнтований на благо суспільства й допомогу, то подібна модель припускає позитивне ставлення до людей і визнання особистості іншого, що відображається в здатності до емпатії, співробітництва та взаємодопомоги, умінні вирішувати конфліктні і важкі ситуації. У своє чергу, відношення до інших визначається ставленням особистості до самої себе.

Б. Шленкер і Д. Трудія розглядали осмислені дії, що впливають на наші уявлення про самих себе. Просоціальна поведінка не є винятком із цього правила. В одному дослідженні молоді анонімно погодившись проводити частину свого вільного часу з дітьми в лікарнях, відразу ж починали думати, що вони більш здатні на альтруїзм, ніж інші. Оскільки просоціальна поведінка впливає на те, в якому світлі людина бачить себе, можливо використати її для керованого формування образу «Я» (Я - концепцій) двома способами використання просоціальної поведінки, щоб одночасно підвищити й підтвердити самооцінку [4].

Просоціальний образ «Я» спонукає людину приходити на допомогу, саме тому будь-який фактор, що нагадує людині або переконує її у власному альтруїзмі, повинен підсилити мотивацію допомоги. Велике значення мають два такі фактори: прикріплення ярликів і увага до «Я» образу [1].

Готовність до просоціальної діяльності знаходиться в залежності від уявлення людини про її власні цінності. Отже, підвищуючи усвідомлення власної цінності особистості, ми тим самим будемо формувати і розвивати її готовність до діяльності з надання допомоги, а також підвищувати можливість сприймати свої потреби та потреби інших людей. Таким чином, розуміння просоціальної поведінки, зовнішні і внутрішні детермінанти поведінки, являють собою систему взаємообумовлених і взаємодіючих факторів, які в сукупності і визначають просоціальну спрямованість особистості.

У контексті професійної діяльності соціального педагога, допомога має характер діяльності, тобто стає вмотивованою, усвідомленою та осмисленою. Професійні дії фахівця досягнуть мети, якщо людина, яка одержує допомогу, не буде відчувати себе приниженою внаслідок зовнішнього втручання в її життя. Соціальний педагог має виявити і побудувати шляхи та засоби трансформаційних змін ситуації, також передбачається наявність у фахівця безкорисливого ставлення до клієнта, або ситуації (почуття альтруїзму). Ці питання набувають актуальності в ситуації організації процесу професійної підготовки фахівця з соціальної роботи [3].

Предметом професійної діяльності соціального педагога є культура, що розуміється як цілісний динамічний простір, носієм якого є спільнота або окрема людина. На рівні окремої людини – це особистість. З даного визначення зрозуміло, що професія соціального педагога відноситься до типу професій «людина–людина». Засоби професійної діяльності, як і в більшості професій типу «людина–людина», мають переважно внутрішній, функціональний характер. Іншими словами, засобом є сама людина, її психічні або особистісні властивості та здібності. За визначенням Є. Клімова, умови діяльності пов'язані з підвищеною моральною відповідальністю. Це, з одного боку, є наслідком особливої ролі, яка притаманна фахівцям даної категорії в суспільстві – ролі, що включає в себе етичні та моральні вимоги до особистісних якостей спеціаліста, а з іншого боку – це наслідок особливостей результатів діяльності в соціальній області [3].

Базовою характеристикою професійної діяльності є просоціальність, що бере свій початок в буденному, із життя, проте успішно реформується через комплекс мотивів у професійну діяльність. У відповідності з цілями просоціальної поведінки діяльність соціального

педагога спрямована на досягнення таких гуманістичних та суспільних ідеалів, як добробут, здоров'я, високу якість життя, повний розвиток індивідів і груп у різних формаціях індивідуального та соціального життя.

Список використаних джерел

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / І. П. Андрійчук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
2. Дмитерко-Карабин Х. М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів [Текст] : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Х. М. Дмитерко-Карабин ; Прикарп. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов н/Д: Издательство «Феникс», 1996. – 512 с.
4. Павелків Р. В. Просоціальний розвиток особистості / Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. – Рівне : О. Зень, 2013. – 348 с.
5. Kanacri b. L. Development and Promotion of Prosocial behavior from Adolescence to Young Adulthood: Antecedents and Civic Outcomes / b. L. Kanacri: Doctoral Dissertation: sapienza University of Roma, 2014. – 208 с.

Дідик Н.М., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ІГРИ ГЮНТЕРА ХОРНА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У теперішній час актуальною є проблема агресивності та емоційної нестійкості дітей, їх соціальної дезадаптації, що негативно впливає на успішність процесів навчання та виховання. Саме з цією проблемою найчастіше батьки звертаються до соціального педагога. Причиною виникнення даних порушень може бути незгода дитини із собою, суперечливість її прагнень, бажань та потреб. Для вирішення цього питання традиційні засоби соціально-педагогічної корекції можуть бути не завжди ефективними. Це зумовлює пошук інноваційних методів роботи, які оптимізують вирішення даної проблеми.

Зараз існують спеціальні соціально-психологічні ігри, що спрямовані на розвиток емоційно-особистісної сфери дитини. Вони були розроблені дитячим та підлітковим психотерапевтом Гюнтером Хорном (р. Карлсруе, Німеччина). З 1996 року ці ігри одержали широке поширення завдяки Л. Я. Обухову та Є. В. Трофімовій (Хелінгер), офіційним співавторам цих ігор. Г. Хорн створював свої ігри насамперед для того, щоб заповнити дефіцит спеціальних психотерапевтичних вправ для розвитку соціальної та емоційної компетенції дитини. Вважається, що соціальна компетенція виховується поступово, починаючи з самого народження. У разі оптимального розвитку в результаті складної взаємодії між дитиною і дорослим батьки формують у дітей почуття надійності, стабільності, стійкості. Однак, такі сприятливі умови існують не завжди. В останні роки діти все більше відчують нестачу в емоційному спілкуванні в сім'ї, в підтримці з боку батьків. В результаті порушується соціальна і емоційна адаптація дитини. Ігри Г. Хорна якраз і покликані сприяти вихованню соціальної компетенції. Отже, розглянемо ці ігри більш докладно.

1. *«Лепешка»* (назва рос. мовою) – соціально-психологічна гра, яка розвиває соціальний інтелект у дітей, підлітків і дорослих. Гра допомагає дітям виражати свої почуття, побажання, а також захищати себе з допомогою слів [1]. Учасники самостійно ліплять з

пластиліну свої ігрові фішки і тим самим дають зрозуміти, як вони ставляться до себе та до інших гравців, які в них бажання та наміри. У грі також застосовується досвід взаємних звинувачень, висловлювань подяки, прохань про допомогу. Гравці навчаються керувати агресією соціально бажаним способом, а негативна поведінка карається. Крім того, гра допомагає учасникам усвідомити тему особистих кордонів, у них з'являється розуміння цінності своєї домівки.

«Лепешка» – гра багатофункціональна, вона не лише формує навички комунікації, дотримання правил, а й допомагає зняти напругу, яка накопичилась, агресію, розширює моделі поведінки, вчить справлятися з фрустрацією, негативними емоціями, дозволяє побачити та змінити ставлення гравців до себе та світу [1, с. 6]. У грі можуть приймати участь діти у віці від 4 років. Кількість гравців – від 2 до 8. Найкраще, коли гравців четверо. За правилами гри господар поля, на яке потрапила чужа фігурка, повинен звинуватити її в певному вчинку, потім вислухати її звинувачення і після цього вирішити, чи карати її. Дані соціальні дії – звинувачення, вибачення та покарання – важливі саме в такій послідовності. Ці дії досить важливі, оскільки дають можливість виявити агресію не безпосередньо, а опосередковано, вказуючи не на партнера у грі, а саме на фігурку. При цьому потрібно вимагати від гравця саме словесного звинувачення, просити назвати проступок, який фігурка виконала.

У «Лепешку» потрібно грати періодично, щоб пофантазувати, якою твариною ще можна побути, які ще стратегії поведінки можна використати, які звинувачення, покарання і пробачення застосувати [1, с. 7]. Незалежно від того, які цілі переслідують учасники, які з соціальних навичок їм даються важче, «Лепешка» дає можливість побувати у штучно створеній складній, небезпечній ігровій ситуації, залучити усі свої творчі ресурси для виходу з цієї ситуації, насамкінець вирішити її та перенести отримані навички в життя [1, с. 8].

2. «Сімейні психокрети» – це настільна гра про психологічні секрети в сім'ї. ця гра – привід уважніше поставитись до своїх та чужих почуттів, особливостей характеру, потреб і бажань, звичкам та інтересам, що особливо важливо для дитячо-батьківських відносин [2, с. 1]. У першу чергу, гра призначена для батьків та дітей віком від 5-6 до 10-11 років, разом з тим, її із задоволенням грають і старші діти, і бабусі та дідусі. Гра складається зі 104 карток з фразами, що описують різноманітні сфери життя людини і сім'ї (відносини, звички, інтереси, здоров'я), і 8 пустих карток, на яких дитина чи інші сім'ї можуть дописати те, що вважають важливим, і що вони не знайшли у запропонованих варіантах.

Правила гри: змішані картки перевертаються сорочкою доверху і кладуться на середину столу. Найменший учасник бере одну з карток і зачитує її вголос. Далі всі зачитують по черзі, за годинниковою стрілкою. Якщо учасник вважає, що зачитане йому підходить, він залишає картку собі. Якщо думає, що зміст картки більше підходить іншому гравцю, він передає її йому і намагається обґрунтувати свою думку. Якщо цей учасник вважає, що картка йому також не підходить, він передає її далі іншому учаснику або кладе в окрему «корзину для сміття». Вибір тематичного змісту карток обумовлений особливостями віку 6-12 років. У цей період дитина починає цікавитися відносинами з людьми в цілому, а не лише з членами сім'ї. Контакт зі своєю «внутрішньою дитиною» допомагає учасникам бути в рівних позиціях, відповідати кожному за себе, а також сприяє створенню ігрової атмосфери [2, с. 2]. Цінність цієї гри полягає в тому, що в ній ніхто нікого не перемагає. Мета гри – краще пізнати себе і партнерів по грі.

Вільна ігрова атмосфера дуже важлива для дітей і дорослих, оскільки саме у грі можна з гумором, без авторитарного тиску, без страху покарання висловлювати свої думки, ділитися секретами, відчувати зацікавленість і підтримку один одного. Щотижневий сеанс гри може бути більш кориснішим, ніж щоденні наuczіння і нотації. Гра здатна зробити більш конструктивними особистісні взаємини та покращити психологічний клімат у сім'ї.

3. Модифікація психологічної гри Г. Хорна «Психологічна гра для моєї сім'ї» (автори – Єлизавета Хелінгер, Інна Бартошик та колеги СОС-Дитячого села м. Бровари (Україна)) [3]. Даний варіант гри створений спеціально для роботи з сім'ями, які виховують прийомних дітей. Гра допомагає батькам та їх дітям зрозуміти і поділитися з іншими своїми прихованими переживаннями і непростими думками, життєвим досвідом у безпечній

обстановці гри. Це сприяє розвитку впевненості у собі і власних силах, адекватному сприйняттю життєвої ситуації, дає можливість звільнитися від негативних переживань та сильних емоцій, формуванню емоційних зв'язків у прийомній сім'ї, сприяє формуванню побудові моделі сім'ї, правил та цінностей. Відкриваються нові можливості та ресурси у взаємодії з дитиною, близькими, соціумом. Терапевтичний ефект використання цієї гри – підвищення якості життя всієї сім'ї: біологічних та прийомних дітей, а також їх батьків.

Гра призначена для дорослих і дітей від 5-6 років. Комплект складається зі 130 карток, на яких надруковані фрази, що характеризують різноманітні аспекти соціальної та емоційної компетентності. Правила гри: змішані картки перевертаються текстом вниз і кладуться на середину столу. Учасники по черзі беруть по одній картці та зачитую її вголос. Якщо учасник гри вважає, що прочитане йому підходить, він зберігає собі цю картку. Якщо він вважає, що зміст картки більше підходить іншому учаснику, то він передає йому картку і намагається це обґрунтувати. Якщо цей учасник вважає, що картка йому не підходить, він передає її далі іншому учаснику або кладе в окрему «корзину для сміття». Коли всі картки розподілені, учасники зачитують вголос всі свої картки. У цій грі ніхто окремо не виграє: виграють усі, оскільки є можливість відкрито говорити про свої проблеми, обговорювати складні та цікаві теми [3, с. 4]. «Психологічну гру для моєї сім'ї» можна використовувати психологу, соціальному працівнику, соціальному педагогу як робочий інструмент у консультуванні сімей, при веденні батьківських і сиблінгових груп, індивідуальних діагностичних та корекційних занять. Також може використовуватись прийомними батьками самостійно, як сімейна гра, що допомагає налагодити гармонійну атмосферу сім'ї.

4. Модифікація психологічної гри Г. Хорна «Звичайні сім'ї – незвичайні діти» (автори – Світлана Сенатська, Еліна Федотова) [4]. Гра створена спеціально для роботи з сім'ями, які виховують дітей з особливостями розвитку. Гра допомагає батькам та їх дітям зрозуміти і поділитися з іншими своїми прихованими переживаннями і непростими думками в безпечній обстановці гри. Гра складається зі 130 карток. Правила гри такі ж, як і в попередній грі «Психологічна гра для моєї сім'ї» [3].

5. Соціальна гра Г. Хорна «Тюрма» - це гра-суперництво, гра-боротьба, у якій агресія проти реального партнера може бути відреагована у сублімованому вигляді на гральних фігурках [5]. У цій грі боротьба окремих груп фігур між собою наштовхує гравців на розуміння важливості вибору оптимальної стратегії сумісних дій всередині однієї групи фігур. Зазвичай у грі можуть приймати участь від двох до чотирьох гравців. Але можлива участь 8-10 гравців за умови, що вони поділяться на 4 команди. Гра складається з грального поля, гральних фігурок – по 3 «солдата» та одного «капітана» для кожної команди, двох кубиків. Виграє той, чий «капітан» залишиться. А гравець, у якого «капітан» потрапив у полон до противника, вибуває з гри. «Тюрма» завдяки своєму контексту дозволяє пропрацювати конфлікти учасників. Умови гри дозволяють у безпечній формі виразити агресію та інші негативні почуття, таким чином вирішити конфлікт у площині гри, не дозволяючи йому розгорітися у просторі життя.

6. Соціально-психологічна гра «Хаос» [6]. Для перемоги у грі потрібні спостережливість та уміння відстоювати свої кордони. Оптимальна кількість гравців: троє-четверо. Матеріали гри: гральне поле 10×10 квадратів, фішки. На початку гри гравці викладають по 6 своїх фішок у своєму будинку у світлих квадратах. Потім фішки перевертаються сорочкою наверх і виглядають у всіх гравців однаково. Гравці по черзі пересувають свої фішки до протилежного поля. Дозволяється перескакувати через одну або декілька фішок по чергово. Мета гри – завести в будинок напроти будь-які 6 фішок, не важливо, свої або чужі. Якщо фішок на полі багато, то серед учасників природнім чином виникає плутаниця, стає неясно, де знаходиться чия фішка. Разом з тим, плутаниця не лякає гравців, оскільки за правилами гри можна привести будь-які фішки, а не обов'язково свої. У цей момент виникає багато значимих соціальних взаємодій, коли учасники відстоюють свою позицію, сумніваються, намагаються схитрити, враховуючи реакції партнерів по грі. Соціальний та психологічний зміст цієї гри – в умінні передбачити наміри інших учасників і вчасно взяти чужі фішки. Потрібно випрацювати таку стратегію, щоб і виграти, і не переживати надмірно.

Отже, соціально-психологічні ігри Г. Хорна є інноваційним методом роботи соціального педагога та сприяють розвитку соціального інтелекту у дітей, розвивають емоційну компетенцію, навчають виражати складні переживання, розпізнавати свої почуття та почуття партнерів по грі, виражати агресію соціально прийнятним способом.

Список використаних джерел

1. Лепешка. Настольная психологическая игра. Инструкция. Социальные игры Гюнтера Хорна / Е. Хеллингер. – М. : Генезис. – 8 с.
2. Семейные психотехники. Необычный способ узнать друг друга. Инструкция. Социальные игры Гюнтера Хорна / Е. Хеллингер. – М. : Генезис. – 6 с.
3. Психологическая игра Г. Хорна для моей семьи. Социальные игры Гюнтера Хорна / Елизавета Хеллингер. – Бонн-Москва, 2014. – 4 с.
4. Модификация психологической игры Г. Хорна «Обычные семьи – необычные дети». Социальные игры Гюнтера Хорна / Елизавета Хеллингер. – Бонн-Москва, 2014. – 4 с.
5. Правила игры «Тюрьма». Социальные игры Гюнтера Хорна / Елизавета Хеллингер. – Бонн-Москва, 2014. – 4 с.
6. Правила игры «Хаос». Социальные игры Гюнтера Хорна / Елизавета Хеллингер. – Бонн-Москва, 2014. – 3 с.

Ярош С. А., магістрант
кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Після завершення навчання у ВНЗ студент-психолог стає повноцінним професіоналом та отримує право виконувати фахові функції, суть яких у більшості випадків полягає у наданні психологічної допомоги, безпосередній роботі з людьми та їх емоційним життям. Виходячи із припущення про ключову роль розвиненої особистості психолога у психоконсультативному, психокорекційному, та психотерапевтичному процесах, нами було проведено дослідження особливостей розвитку особистісної ідентичності у студентів-психологів, як стрижневого фактору розвитку особистості.

Учасниками проведеного нами емпіричного дослідження стали студенти НПУ імені М.П. Драгоманова, 3-4 курсу денної форми навчання спеціальності «Психологія» - 60 осіб, з яких 30 хлопців і 30 дівчат. Для діагностування рівня особистісної ідентичності використовувалася «Методика вивчення особистісної ідентичності», розроблена Л. Шнейдер.

За результатами проведеного дослідження отриманий такий розподіл за рівнями особистісної ідентичності майбутніх психологів:

1. Передчасна ідентичність – 5% досліджуваних студентів-психологів;
2. Дифузна ідентичність – 30% досліджуваних;
3. Мораторій 28% досліджуваних;
4. Досягнута позитивна ідентичність – 22% досліджуваних;
5. Псевдопозитивна ідентичність – 15% досліджуваних.

Відповідно до інтерпретації «Методики дослідження особистісної ідентичності» це означає, що 5% всіх досліджуваних студентів мають *передчасну ідентичність*. Це може вказувати на те, що ці досліджувані не робили незалежних життєвих виборів, не усвідомлюють власну ідентичність, і мають ідентичність скоріш за все нав'язану ззовні.

Дифузну ідентичність, згідно результатів, мають 30% досліджуваних. Тобто 30% майбутніх психологів не мають стійких життєвих цілей, цінностей, переконань, та спроб їх

активно сформувавши. Ці люди можуть сумніватися в цінності власної особистості і можливості викликати повагу у інших людей. Їм може бути характерна відстороненість, що граничить з байдужістю до власного «Я», втрата інтересу до власного внутрішнього світу. Також може бути присутня ригідність Я-концепції, уявлення про те, що власна особистість, характер і діяльність можуть викликати презирство, нерозуміння, осуд. Наявність внутрішніх конфліктів особистості, сумнівів, занижена самооцінка, самозвинувачення – також є показниками дифузної ідентичності.

Ідентичність на рівні *мораторію* мають 28% досліджуваних. Це може говорити про те, що 28% студентів-психологів різними способами активно намагається подолати кризу ідентичності, в результаті чого можливо мають підвищений рівень тривожності.

Досягнуто позитивну ідентичність мають 22% досліджуваних. На цьому рівні розвитку особистісної ідентичності людина має певну сукупність особистісно значущих для неї цілей, цінностей і переконань, та переживає їх як такі, що забезпечують їй почуття спрямованості і осмисленості життя. Репрезентацією досягнутої ідентичності є позитивне самоствавлення при позитивному оцінюванні власних якостей і стабільного зв'язку з соціумом.

Псевдопозитивну ідентичність мають 15% досліджуваних. Рівень псевдопозитивної ідентичності вказує на перманентне заперечення своєї унікальності або, навпроти, її амбітне підкреслення з переходом в стереотипію, а також порушення механізмів ідентифікації і відокремлення в сторону гіпертрофованості, порушення тимчасової зв'язності життя, ригідність Я-концепції, хворобливе неприйняття критики на свою адресу, низька рефлексія.

Узагальнюючи результати можна зробити наступний висновок – 78% серед всіх досліджених студентів не мають досягнутої позитивної особистісної ідентичності; лише кожен п'ятий майбутній психолог має рівень досягнутої позитивної ідентичності.

Порівнюючи відмінності у розвитку особистісної ідентичності у хлопців та дівчат, ми виявили що:

- хлопців з передчасною ідентичністю більше ніж дівчат на 3%;
- кількість досліджуваних із дифузною ідентичністю однакова в обох групах;
- дівчат із ідентичністю на рівню мораторію більше ніж хлопців на 3%;
- дівчат із досягнутою позитивною ідентичністю більше ніж хлопців на 3%;
- хлопців із псевдопозитивною ідентичністю більше ніж дівчат на 3%.

Для оцінки достовірності різниці рівнів розвитку особистісної ідентичності у майбутніх психологів - хлопців та дівчат використовувався t – критерій Ст'юдента для незв'язаних вибірок. Достовірної, статистично значущої залежності розвитку особистісної ідентичності від статі студентів-психологів не виявлено.

Таким чином, результати дослідження свідчать про те, що лише п'ята частина усіх майбутніх випускників, що будуть по роду своєї професійної діяльності працювати з психічним світом людини, має сформовану зрілу ідентичність. Такий стан справ ставить перед нами наступну практичну задачу – розробити та апробувати програму розвитку особистісної ідентичності студентів-психологів для підвищення ефективності їх особистісного розвитку і як наслідок посилення професійної позиції та якості психологічних послуг.

Список використаних джерел

1. Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л. Б. Шнейдер. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.

Бордонос М.А., студентка кафедри соціальної політики
Факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова
Науковий керівник: Коновалова М.В.

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ

Світові тенденції розвитку, які існують в межах глобалізації, породжують необхідність дослідження нової моделі світового розподілу праці, що характеризується зростанням взаємозалежності національних ринків, які дедалі більше втрачають свою замкненість та відокремленість одне від одного. В результаті інтегруючих процесів між країнами виникають транснаціональні потоки робочої сили, котрі існують за рахунок мобільності суспільства та інших суб'єктивних чинників та розглядаються в межах освітньо-професійної діяльності. Таким чином, актуальність даного виступу полягає в дослідженні створеного спільного ринку праці та умов виходу професіоналів та майбутніх фахівців на нього.

Різні аспекти цієї проблеми досліджували соціологи і філософи (С. Ліпсет, Б. П. Р. Громова, К. Девіс, О. Дункан, Е. Дюркгейм, П. Сорокін, М. Вебер, Т. Заславська, Н. Коваліско, та ін.) економісти (В. Данюк, К. Маркс, К. Микульський, Н. Мурадян, О. Стахів та ін.), психологи (Б. Ананьєв, Г. Вайзер, О. Леонтєв, А. Маркова, Н. Михайлова, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.).

Цілком логічним є факт необхідності формування великих груп робочої сили, котрі носять характер транснаціональних, і включають в себе вміння аналізувати, приймати і реалізовувати нестандартні рішення в умовах ринкової конкуренції, уникати стереотипів у виробничій й особистісній сферах взаємодії, тобто соціально-професійну мобільність. Проте, варто розуміти, що всі вищезазначені чинники зазнають формування ще під час освітньо-навчального процесу, який має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості, розкриття усіх закладених у ній потенційних здібностей. З огляду на це важливим є запитання: чому і як вчити студентів для того, щоб вони, ставши професійно компетентними фахівцями, були реально потрібні і конкурентоспроможні на світовому ринку праці, були готові до професійного росту і професійної мобільності, гнучкості мислення, міжнаціонального діалогу, толерантності і співпраці [2]. Зважаючи на це, були виокремлені наступні шляхи розвитку та удосконалення професійних вмінь та навичок, серед яких: взаємозв'язок навчальних предметів, можливість міжнародного обміну, стажування, отримання другої вищої освіти або зміна професії (може бути оптимальною для особистості за умови, що в неї сформована готовність до професійного самовизначення), відвідування заходів неформальної освіти, волонтерство, онлайн-освіта (вебінари, семінари), відвідування різноманітних заходів професійного спрямування тощо. З огляду на професійну мобільність ці активності підвищують можливість зайти відповідну високооплачувану роботу в рідній країні, або за її межами. Концептуальні положення щодо підготовки майбутніх кваліфікованих робітничих кадрів знайшли своє відображення в Законах України «Про освіту» (1991), «Про професійно-технічну освіту» (1998), у Національній доктрині розвитку освіти (2001), Концепції розвитку професійно-технічної освіти (професійної) освіти в Україні (2004), в Указі Президента України «Основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні» [4]. Однак задекларованих прав і обов'язків замало для професійного росту і розвитку, куди важливіше особисте бажання людини буди господарем свого життя, усвідомлення своєї унікальності, розуміння своєї ролі у трансформації суспільства та його конструюванні.

Соціально-професійна мобільність, на мою думку, існує в межах об'єктивного (процес, що характеризується виникненням нових професій і формування необхідності у перекваліфікації робітників, забезпечення достатнього рівня професійно-практичної підготовки, конкурентоспроможності конкретній новоствореній галузі, або санації вже існуючої) і суб'єктивного (акт прийняття рішення щодо зміни місця роботи чи професії, що

залежить від таких індивідуальних характеристик людей, як потреби, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші визначальні мотиви). В результаті того чи іншого фактору відбувається переорієнтація працівника і його залучення до світового ринку. Він, ринок, в свою чергу, декларує певні необхідні умови праці, що існують на конкурентних началах: умови праці, способи найму і звільнення працівників, оплата праці, надання відпусток, вільних від роботи днів, тривалість робочого дня, соціальне страхування працюючих, надання різних пільг, відпочинку тощо.

Конкретизуючи все вищезазначене розглянемо кількість українських студентів, які отримують освіту за кордоном. За даними аналітичного центру CEDOS визначено ТОП-10 країн, які є найбільш привабливими та щороку приймають значну кількість наших студентів. До них, станом на 2015 входять Польща, Німеччина, Росія, Чехія, Італія, США, Іспанія, Франція, Канада та Австрія. Так, частка українців у Польщі становить найбільшу кількість – 14951, що було спричинено широкою рекламною кампанією, яка була націлена одразу на випускників шкіл, а не лише на майбутніх магістрів. На другому місці Німеччина, що налічує близько 10000 студентів, а на третьому – Росія, кількість отримувачів освіти дорівнює близько 6000.

Отже, соціально-професійна мобільність сьогодні є необхідною складовою підготовки кваліфікованого робітника і стартовою умовою формування і функціонування міжнародного ринку праці. Окрім цього основоположним чинником сталого функціонування світового ринку є якісна освіта, що мала б допомагати студентам стати значно гнучкішими та готовими до конкуренції.

Список використаних джерел

1. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин ; [пер. С англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
2. Коваліско Н.В. Трудова мобільність регіонального ринку праці : канд. Соціол. Наук : спец. 22.00.07 / Коваліско Наталія Володимирівна. – Львів, 1999. – 175 с.
3. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Розвиток. Результати / В.Г. Кремень. – К. : Грамота, 2015. – 448 с.
4. Сушенцева Л.Л. національна академія педагогічних наук України інститут професійно-технічної освіти; Київ, 2012.-385с.

Жолобович А.О., студент (магістрант)
кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УЯВЛЕНЬ ПРО ДРУЖНІ МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ У РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Проблема дружніх міжособистісних стосунків відноситься до числа найважливіших для учнів раннього юнацького віку. Оскільки, спілкування з другом є важливим моментом у формуванні особистості раннього юнацького віку. Цей період дуже важливий для формування основних структурних компонентів особистості. Тому вивчення проблеми дружніх міжособистісних стосунків, на нашу думку, дуже актуальне. Значущість цієї теми зростає на сучасному етапі розвитку суспільства, коли йде різка зміна соціальних відносин, характеру особистісних взаємодій, моральних норм, цінностей, технологічного прогресу і т. д. Адже, для сучасних юнаків значущими характеристиками особистості виступають самостійність і конструктивність, конкурентоспроможність, активність й успішність як в офіційних взаєминах, так і у міжособистісних стосунках.

Ранній юнацький вік (від 14-15 до 18 років відповідно вікової періодизації І. Кона) є сензитивним для розвитку дружніх міжособистісних стосунків. Пошук юнаком відповіді на питання про сенс буття, супроводжується проявом таких психологічних властивостей його особистості, як толерантність та агресивність, страх і бажання довіряти, потреба мати стосунки з іншими й потреба в незалежності тощо. Такі прояви протилежних емоцій можуть сприяти виникненню неконструктивних стилів міжособистісних стосунків. Водночас, для юнаків значущим є прагнення дружби та узгодження уявлення про друга з ідеальним образом «Я» та власною реальною поведінкою. Тому, погоджуємось з думкою В.В.Волошина та В. М. Лотиш, що розвиток підростаючої особистості значною мірою залежить від її соціальної спрямованості у ранньому юнацькому віці, коли уявлення про дружбу реалізуються у відповідних стилях діяльності [2, с. 35-36].

Головне психологічне надбання ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу. Разом з усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходить почуття самотності. Юнацьке Я ще невиразне, розпливчате, воно нерідко переживається як неясне занепокоєння або відчуття внутрішньої порожнечі, яку необхідно чимось заповнити. Звідси зростає потреба в спілкуванні й одночасно підвищується його вибірковість, потреба в самоті. Відбувається поглиблення й диференціація дружніх зв'язків на основі емоційної, інтелектуальної близькості. Підсилюються контакти з особами протилежної статі, а також із дорослими в разі виникнення складних життєвих ситуацій [1, с. 21].

Потреба мати «друге Я», за визначенням І. Кона, є найважливішою у ранній юності. Старшокласники нерідко вважають дружбу найважливішою із людських цінностей. Підвищена емоційність юнацької дружби робить її частково ілюзорною. Юнак часто ідеалізує не лише себе у дружбі, але й дружбу в собі. Спостерігається розвиток глибоких і дуже довірливих відносин, що передбачають саморозкриття і самоспостереження особистості. Найважливіше в дружбі - це розуміння і прийняття особистості такою, якою вона є та підтримка її самоповаги. Передумовою виникнення дружби в юності стає усвідомлена потреба в ній, зумовлена відчуттям самотності та дефіцитом емоційного тепла [3, с. 104].

Дружба юнаків має ряд відмінностей від дружби підлітків. По-перше, мотиви дружби більш глибокі. Від дружніх стосунків старшокласники очікують відвертості, взаємин, довіри, вірності, взаємоповаги, взаєморозуміння тощо. Іноді це своєрідна форма психотерапії, яка дозволяє молодим людям проявити почуття і знайти підтвердження того, що хтось поділяє їх сумніви, надії та переживання [2, с. 37].

У більшості випадків у ранній юності надають перевагу дружбі з однолітками своєї статі. Вікова різниця рідко перевищує один-два роки. Це пояснюється прагненням до більш-менш рівних стосунків. Дружба ґрунтується на принципі подібності, рівності та справедливості.

Друзі оцінюють одне одного за моральними законами, тому що в основі дружби лежить свобода. Але, у багатьох, особливо у дівчат, є потреба у дружніх стосунках зі старшими, яка є більш стійкою та може зберігатися у продовж всього життя. Одна з найбільш важливих особливостей юнацького віку полягає також в тому, що в цей життєвий період відбувається активне формування «Я-концепції», індивідуум вже спроможний до повноцінного сприйняття багаторівневої інформації та складним міжособистісним взаєминам (передбачає відповідальність, цілеспрямованість), а також до рефлексії та адекватної самооцінки власної поведінки і емоційних, характерологічних рис. Цей вік є певним «трампліном» у світ суспільних взаємозв'язків, при цьому ключовими стають близькі, інтимні взаємини (дружба, любов), тобто ті відносини, де індивідуальність «значущого іншого» може проявитися у всій своїй унікальності та красі [4, с. 57].

Тому, згідно усього вище сказаного в сучасному активнорозвиваючому світі дуже важливо досліджувати таку особливість ранньої юності, як формування дружніх відносин, які в подальшому будуть мати вплив на все життя молодої особистості, що стоїть на порозі входу до нового дорослого світу.

Список використаних джерел

1. Бохонкова Ю. Вікові та психологічні особливості міжособистісного спілкування юнаків / Ю. Бохонкова // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. — 2014. - Вип. 19(1). — С. 20-25.
2. Волошина В, Лотиш В. Теоретичні аспекти вивчення міжособистісних взаємодій в юнацькому віці / В. В. Волошина, В. М. Лотиш // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. — Вип. 10. — 2012. — С.35-39.
3. Кон И.С. Дружба 4-е издание, доп. / И.С. Кон. — СПб.: Питер, 2005. — 330 с.
4. Сычева Т.Ю. Специфика межличностного взаимодействия в юношеском возрасте / Т.Ю. Сычева // Журнал «Смальта». — Вип. № 2. — 2014. — С. 57-61.

Секція:

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ

Отич Д. Д.

к. псих. н., доц. кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Факультету соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М.П. Драгоманова

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Національне відродження Української держави відбувається сьогодні у запеклій боротьбі нашого народу за незалежність, яка позначається на усіх аспектах суспільного життя. Складну політичну, економічну та соціальну ситуацію в сучасній Україні особливо гостро відчувають найменш забезпечені верстви населення. Зокрема, це вимушені переселенці з Криму і Донецької та Луганської областей. За даними газети «День» на 13 червня 2016 року в Україні зареєстровано 1,8 млн. вимушених переселенців, які, залишивши свої домівки, повинні починати все з початку на нових місцях, адаптуючись до змінених умов життя при обмежених ресурсах, в тому числі і психологічних. Такі особи потребують інформаційної, консультаційної, юридичної, психологічної, соціальної та іншої допомоги [1].

Соціологічне опитування, проведене громадською ініціативою «Відновлення Донбасу» та соціологічним центром «TNS-Україна» у семи областях України, де наразі найбільша кількість переселених осіб, виявило, що кожен четвертий дорослий та кожна шоста дитина потребують психологічної реабілітації. Водночас, третина опитаних не отримує достатньої інформації про організації та сервіси, які можуть надати їм хоч якусь допомогу. Переважна більшість переселенців не задоволена також якістю послуг, що надають державні організації [1]. Таким чином, не отримавши підтримки від інших та держави, багато хто звертається до Бога і часто потрапляє у організовану релігійну громаду.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 (стаття 7) визначає релігійні організації як офіційно зареєстровані «релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місії, духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій й мають своє управління» [2].

Членство людини у релігійній організації передбачає її віру у надприродне. Ця віра дозволяє їй управляти невпевненістю, тривогою, почуттям провини й надавати цим переживанням конкретного змісту. Вона активує захисні механізми, що дають людині суб'єктивне відчуття права перекладати відповідальність із себе на «вищі сили». Крім того, релігія здатна дати відповіді на численні екзистенційні питання, що загострюються у людей, які пережили складні життєві ситуації [3]. Таким чином, віра особистості у бога (чи богів, духів і

т.д.) – це необхідний елемент, який дозволяє релігійній організації впливати на психологічний стан переселенців з метою їхньої адаптації до нових умов життя.

Варто зазначити, що деякі з переселених осіб при переживанні складних життєвих ситуацій перебували у змінених станах, які сприймалися ними як контакт з надприродним або «божественне втручання». Психологічна робота духовних наставників, пасторів або інших представників релігійної організації дозволяє перетворити спогади про подібні переживання на ресурс для подолання життєвих ускладнень в майбутньому. Робота з вірянином може відбуватися у декількох напрямках, залежно від сприйняття ним минулого досвіду:

- якщо людина сприйняла вирішення ситуації як позитивне і відчула рятівне втручання божественного (досвід «чудес») – то священнослужитель переконує її у божому захисті й охороні; таким чином знімається страх та тривога перед майбутнім й формується впевненість у власних силах подальшому заступництві бога;

- якщо людина сприйняла ситуацію як попереджувальне (або навіть загрожує) втручання божественного – їй пропонується жити за законами релігійної громади для того, щоб уникнути божих покарань у майбутньому. Таким чином, у людини формується мотивація дотримуватися визнаних релігійних норм, що сприяє її адаптації до перебування у новому соціальному оточенні.

Переживання особою релігійного досвіду є надзвичайно важливим для неї, оскільки, окрім емоційного його компоненту, задіюється ще й інтелектуальний. Це відбувається через завдяки осмисленню релігійних почуттів, що виникають у людини. Їх інтелектуальний аспект відображається у спрямованості на певний об'єкт, що наділений надприродними властивостями й сприяє зв'язку людини з Абсолютом [3].

Зауважимо, що деякі релігійні організації самі здатні ініціювати переживання людиною релігійного досвіду. Зокрема, у протестантських церквах існують ритуали, які ініціюють досвід «порятунку», «чудес» навернення або другого народження. Вони сприяють залученню нових послідовників та утриманню тих, які вже є. Релігійна організація визначає й регламентує суспільно прийнятні форми, у яких релігійний досвід повинен проявлятися (наприклад, традиції) [3]. Тож, дотримуючись традицій громади, переселенці відчувають себе її частиною, отримують схвалення від інших її членів, що сприяє їхній адаптації.

Дотримання традицій релігійної громади сприяє також засвоєнню уявлень, підкріплених ними. Це може бути використано при роботі з тими переселенцями, які відчувають руйнацію цінностей та життєвих орієнтирів. Потрапляючи у релігійну громаду, людина засвоює уявлення, притаманні цій громаді, та її традиції й культурні цінності. Значний вплив також має активність релігійних організацій та церковних інституцій і прийнята система виховання. Соціальний тиск змушує людину діяти певним прийнятим чином, а усунення когнітивного дисонансу сприяє засвоєнню певної моделі поведінки. Таким чином, релігійне оточення забезпечує переселенців настановами й вимогами щодо поведінки й формує у них уявлення про функції цієї поведінки і характеристики суб'єктів, які дотримуються (або не дотримуються) висунутих вимог [3].

Вплив референтної громади й прийняття людиною ролі визначають, яким чином особа сприйматиме навколишню дійсність та діятиме у ній. Отже, залучення до релігійної діяльності може змінити спосіб дій індивіда, зокрема зменшити прояви асоціальної й агресивної поведінки.

Релігійні організації навчають переселенців різноманітним релігійним практикам. Зокрема це читання Біблії, виголошення молитов, фізичні дії (перебирання чоток, биття поклонів тощо). Здійснення релігійних практик передбачає сильні (іноді навіть екстремальні) емоційні переживання, які сприймаються як такі, що «мають найвище значення» й часто надають життю «усепроникний сенс» [4].

Релігійні ритуали, на відміну від світських, збагачені сильним символічним смислом, який є частиною культури регіону й визначає її специфіку. Виконання ритуалів сприяє усвідомленому зв'язку спільноти з минулим [4]. Таким чином, їх реалізація дозволяє

вимушеним переселенцям зрозуміти особливості місцевої культури та швидше адаптуватися до нових умов.

Одним з видів релігійних практик є молитва. На думку В. Джемса молитва – основний компонент відчуття присутності бога. Вона виступає частиною переконань й досвіду індивіда, є особистою релігійною активністю й відображає особливості його сприйняття, пізнання та мотивації. Психофізіологічна сутність молитви схожа на лікувальне самонавіювання і сприяє зниженню тривоги, заспокоєнню та внутрішній гармонізації людини. П. Прайзер зазначає, що молитва активізує несвідомі фактори, які стимулюють людину до втілення свідомих ідей. Завдяки молитві особа може опановувати життєві труднощі. Зокрема, Б. Спілка та К.Л. Ледд розглядають молитву як комплекс копінг-реакцій, що дозволяють долати складні життєві обставини. Це є надзвичайно важливо для осіб, які змінили місце проживання і мають пристосовуватись до нових умов [3; 4; 5].

Отже, релігійні організації сприяють адаптації вимушених переселенців до нових умов життя завдяки навчанню релігійним практикам, їх використанню, здійсненню ритуалів, дотриманню традицій нової громади. Це дозволяє переселеним особам бути включеним до нової соціокультурної спільноти, зрозуміти її культурну, соціальну та психологічну специфіку і завдяки залученню до релігійних дій знизити наявну в переселенців напругу та тривогу.

Список використаних джерел

1. Коваль Любомира «Вимушені переселенці: проаналізувати, зрозуміти, допомогти» / Любомира Коваль // Урядовий кур'єр 1 жовтня 2015: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/vimusheni-pereselenci-proanalizuvati-zrozumiti-dop/>
2. «Закон України Про свободу совісті та релігійні організації» – офіційний веб-портал Верховної Ради України <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
3. Докаш В.І. Психологія релігії: навч. Посіб. / уклад.: В.І. Докаш. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 464 с.
4. Collins, R., Interaction Ritual Chains / Rendall Collins –Princeton: Princeton University Press. 2005. – 464 p.
5. Спілка Б., Ледд К.Л. Психология молитвы. Научный подход. / Пер. с англ. / Б. Спілка, К.Л. Ледд. – Х.: изд-во «Гуманитарный центр», О.В. Гритчина, 2015. – 256 с.

Улько Н. М.,

аспірантка кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПСИХОЕДУКАЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Впродовж останніх років в Україні відбуваються події, що виходять за межі нормального і зрозумілого людського життя та несуть загрозу людському існуванню. В епоху розвинених комунікаційних каналів та інформаційних технологій зона ураження і травматизації людини стала набагато глобальнішою і ширшою. Військові дії та інформаційна війна, понад 1,7 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [1] та мільйони українців, в сім'ї яких прийшли біль, горе та втрати – все це стало новим викликом для країни. Новим викликом це стало і для нас, спеціалістів у сфері соціальної та психологічної допомоги.

Актуальними постали питання – як працювати з постраждалими від травматичних подій в масштабах країни. Вкрай затребуваними стали дослідження та розробки комплексних підходів до роботи з різними категоріями постраждалих: цивільного населення, що проживає на лінії розмежування в зоні АТО, внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, поранених бійців та осіб, які не залучені в активні військові дії, але перебувають в стані постійної напруги та інформаційних впливів, що викликає у них системні стресові стани.

Під системний стресом ми розуміємо найбільш поширений вид стресу, що є результатом

накопичення різнопланових проявів базового стресу, коли стає неможливим його подолання шляхом лише фізичного та психологічного коригування. Сукупний стрес проявляється в результаті тривалого перебування як дорослих, так і дітей у стресовому стані під час надзвичайних ситуацій або у небезпечному середовищі [2, с.10].

Йдеться про кризу, яка стосується стресової ситуації. Вона може бути раптовою і драматичною, а може розвиватися поступово. Причина кризи не в самому стресі. Існують кризові ситуації, в яких ми навчаємося мистецтву задовольнятися меншою кількістю їжі та сну, більше працювати, жити в одній квартирі з іншими людьми, залучати всі свої сили і, при цьому, не втрачати надії. Та, якщо травматичні події в тій чи іншій сфері життя інтерпретуються не як проблема, а як нещастя, тоді втрачається розуміння сенсу. Тоді нещастя сприймається не як нещастя чогось конкретного, а як нещастя цілого нашого життя.

Поняття «криза» може і не мати негативного звучання. Та якщо обставини, що викликали кризу, не змінюються і, при цьому, дорослий чи дитина не отримує ніякої психологічної підтримки, негативні переживання кризи демонструють здатність до кумуляції (накопичення і підсилення). Деякі види кризи можуть викликати психічну травму чи пошкодження базових структур особистості, афективних і когнітивних систем на всіх рівнях, починаючи з фізіологічних механізмів і закінчуючи загальною картиною світу та образом Я [2, с.31].

Йдеться і про роботу з психотравмою в тому числі. Психотравму (синонімічно вживаються ще такі терміни: емоційний травматичний стрес, емоційна травма) описують як переживання невідповідності між загрозливими чинниками ситуації та індивідуальними можливостями їх подолання, яке супроводжується інтенсивним страхом, гострим відчуттям безпорадності та втрати контролю, когнітивними змінами та змінами у способах регуляції афектів, що спричиняє іноді тривалі фізичні, психічні та особистісні розлади [3].

У «Практичному керівництві з лікування пацієнтів з гострою реакцією на стрес та посттравматичним стресовим розладом» [4], яке видала Американська психіатрична асоціація, відзначається, що підтримуючі заходи на ранній стадії, психоедукація (психологічне навчання) та заходи для конкретних випадків виглядають ефективними для гостро травмованих осіб, оскільки ці підходи сприяють залученню до наявної процедури допомоги, що може сприяти залученню до зорієнтованого на потреби психотерапевтичного лікування. Заохочення сильно травмованих осіб покладатися, передусім, на свої внутрішні сили, на власні мережі підтримки та власні судження може також зменшити необхідність у подальших заходах впливу. Дослідження серед пацієнтів, які зазнали повторних травм, дають мало доказів того, що підтримка і допомога на ранній стадії у поєднанні з одним із способів лікування, призвели до тривалого послаблення симптомів посттравматичного синдрому (ПТСР). Проте, така підтримка на ранній стадії є необхідною. Психоедукація та інші допоміжні заходи, можуть бути корисні в полегшенні доступу до ефективного лікування, допомагають не загострювати симптоми посттравматичного стресового розладу і, навіть, зменшують прояви симптомів ПТСР [4].

Повсякденна практика свідчить, що при не отриманні своєчасної і належної професійної соціально-психологічної допомоги, у постраждалих наростає рівень травматизації, що може значно ускладнити у подальшому соціально-психологічне відновлення.

У зв'язку з цим, виникає питання про ефективність реабілітаційних заходів до закінчення активних бойових дій за наявності травмуючих чинників для всього населення країни. Більш ймовірною, що неможливо повністю отримати безпечний простір, в якому можна ефективно проводити заходи з реабілітації населення до закінчення впливу травматичних подій. Однак, ми можемо запропонувати – навчати жити далі та бути «стабільним у нестабільній ситуації», як сказала одна із жінок-переселенок з Луганська, яка живе в зоні наближеній до лінії розмежування.

В етимологічному значенні реабілітація – це відновлення. Цей термін широко використовується в медицині, психології, а з 1991 року і в соціальній роботі. Багато дослідників вкладають різний зміст у це поняття.

Як і В. М. Шахрай [5], ми виходимо із розуміння того, що сутність реабілітації може бути зрозуміла з позиції системного підходу. Особливо важливим аспектом в реабілітації є особистісно-орієнтований підхід, комплексність і системність докладених зусиль.

Серед найпоширеніших на сьогодні підходів можна виділити напрямок, де реабілітація розглядається як відновлення індивідом втрачених функцій організму, відносин і ролей соціального функціонування, професійних навичок та навичок і вмінь взаємодії з навколишнім світом. Якщо розглядати соціальну реабілітацію у широкому тлумаченні, то це створення умов у суспільстві для відновлення й розвитку здібностей і навичок індивідів щодо самостійного соціального функціонування, яке в тому числі залежить і від психологічної стабільності та розуміння того, що відбувається «тут і зараз», а не лише було в минулому чи буде колись у майбутньому.

Під соціальним функціонуванням розуміється здатність індивіда самостійно здійснювати взаємодію з навколишнім світом, забезпечувати свою життєдіяльність і життєдіяльність сім'ї, відповідати встановленим та загальноприйнятим у суспільстві нормам моралі і моральності. Іншими словами, йдеться про активну позицію людини, яка бере відповідальність за своє життя, навіть у таких складних надзвичайних умовах. Це позиція не жертви, а того, хто вижив і хоче успішно функціонувати як у психофізіологічному, так і соціальному плані.

Важливою для успішної соціальної реабілітації є розробка індивідуальної комплексної програми реабілітації. За Шахрай В.М. – це система, яка включає на кожному із виділених етапів ряд заходів у різних сферах реабілітації (соціально-побутовій, медико-фізіологічній, медико-психологічній, психолого-педагогічній, соціально-трудова). Для цього, як вважає автор, необхідно: визначити вихідний реабілітаційний потенціал; розробити індивідуальну комплексну програму реабілітації, реалізувати розроблену програму та її періодично коригувати [5, с.109].

Саме соціально-психологічна реабілітація може допомогти постраждалій особі успішно адаптуватися в навколишньому середовищі та суспільстві, набути морально-психологічної рівноваги, укріпити впевненість у собі, усунути психологічний дискомфорт, спробувати й далі жити повноцінним життям.

Усвідомленню важливості такої проблематики та її актуальності сприяла наша участь у проєкті Ліги Соціальних Працівників України «Впровадження підходу «кейс-менеджмент» у роботі з внутрішньо переміщеними особами в Луганській, Донецькій, Полтавській та Харківській областях», за фінансової підтримки Програми Розвитку ООН в Україні (проєкт «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні») та уряду Японії. Кейс менеджерами здебільшого були колишні учителі, соціальні працівники, лідери громади та самі переселенці. Більшість з них не мали психологічної освіти. Після проведення основного тренінгу по роботі зі внутрішньо переміщеними особами (ВПО), вони виявили бажання отримати знання в області психології, бо почали працювати в системі «допомогаючої професії» - «людина-людина». Для них і був розроблений тренінг «Психоедукація кейс-менеджерів як допоміжний засіб для роботи з ВПО». В першу чергу цей тренінг був розрахований на самих кейс-менеджерів і їх навчання справлятися зі своїми станами та використовувати власний ресурс. А вони уже могли навчати цьому інших, своїх підопічних. Виходячи із сказаного вище, можна припустити, що психоедукація - це знання, які допомагають впоратися з тривогою нерозуміння того, що відбувається. Ці знання можуть допомагати постраждалому включити критичне мислення і зайняти активну позицію щодо осмислення і розуміння травматичної ситуації. У свою чергу це може допомогти відчувати контроль над власними переживаннями людини, яка потребує підтримки та допомоги.

Психоедукація може включати в себе пояснення природи травми, розуміння проявів, симптомів і реакцій на стрес та розуміння того, що з людиною відбувається в кризовій ситуації. Полягає вона в аналізі, поясненні етапів психологічних змін, навчанні виявляти та використовувати власний особистий ресурс в досягненні психоемоційної стабільності. Психоедукація може включати різноманітні рекомендації для кожної категорії постраждалих; розробку правил поведінки в тій чи іншій ситуації; надання інформації про те, куди і до кого та

за якими видами допомоги можна звертатися. Такі знання можуть допомогти постраждалим з розумінням поставитися до свого стану і легше пережити травматичні події. Адже подія стає травматичною тільки тоді, коли її так сприймають та інтерпретують [2].

Варто звернути увагу, що на сьогодні проводиться недостатньо системних соціально-психологічних досліджень стосовно вивчення шляхів, способів та методів як профілактики, так і подолання психотравматизації населення. Завдання нашого майбутнього дослідження полягає саме в тому, щоб дослідити загальні принципи і методичні підходи до вивчення психотравми дорослих в умовах сукупного стресу. Адже, для того, щоб застосовувати методики надання допомоги – треба розуміти з чим ми маємо справу і, в яких випадках, ми можемо ефективно використовувати конкретні знання та техніки, дотримуючись базового принципу «не нашкодь».

Дослідження проведені в рамках даної проблематики та наукова робота буде корисною в тому числі і для людей, які зараз проживають на окупованій території і не мають доступу до необхідної соціально-психологічної допомоги. Нам уже зараз необхідно готуватися до того, як ми будемо працювати з такою категорією людей, після завершення військових дій в Україні та повернення окупованих територій.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=189926&cat_id=107177
2. Психологічна допомога в кризових ситуаціях / С. Г. Уварова, Н. Г. Бойченко, С. О. Гришкан, Н. М. Улько. – К.:ПВНЗ МІГП, 2016. – 248 с.
3. Тарабрина Н. В. Практическое руководство по психологии посттравматического стресса. Ч.1 Теория и методы / Н.В. Тарабрина, В.А.Агарков, Ю.В.Быховец и др. - М.: Изд-во «Когито-Центр», 2007. – 208 с.
4. Practice Guideline for the Treatment of Patients With Acute Stress Disorder and Posttraumatic Stress Disorder[Електронний ресурс]. – Режим доступу https://psychiatryonline.org/pb/assets/raw/sitewide/practice_guidelines/guidelines/acutestressdisorderpsd.pdf
5. Шахрай В.М.Технології соціальної роботи. Навчальний посібник./В. М. Шахрай - К.: Центр навчальної літератури. - 2006. - 464 с.

Бурдюг Т.В., магістрант
кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова

ПСИХОКОРЕКЦІЯ СТАНУ ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ У ЗВ'ЯЗКУ З ОСОБЛИВОСТЯМИ КОМПОНЕНТІВ Я-КОНЦЕПЦІЇ

Останніми роками у суспільстві відбуваються різкі та непередбачувані соціально-економічні зміни. Сучасні юнаки живуть у складному за своїм змістом і тенденціями розвитку світі, умови якого для розвитку особистості досить суперечливі і насичені масою неоднозначних факторів. Додаткові складності становлять інформаційна щільність, підвищена динамічність життя, урбанізація, несприятливі екологічні фактори. Підвищена стресогенність навколишнього середовища і стрімке соціальне розшарування, зміна вимог до когнітивних і комунікативних процесів людини продукують емоційні порушення, у ряді яких тривожність займає особливе місце, розглядаючись як предневротичний симптом.

За результатами нашого дослідження, понад 7% юнаків та дівчат юнацького віку мають неадекватно занижену самооцінку, негативне самоставлення, низький рівень самоповаги та надмірно високий рівень тривожності. При цьому, близько 25% респондентів відмічають, що

відчують тривогу від 3-4 днів на тиждень, при цьому в більш ніж половині випадків, вони не розуміють природу своєї тривоги, адже об'єктивних причин не спостерігають.

Провівши кореляційний аналіз, нами був виявлений сильний зв'язок між рівнем особистісної тривожності та загальним рівнем самооцінки особистості юнацького віку (-0,75), при цьому кількісні показники підтверджуються якісними результатами анкети та проективного тесту. Це говорить про те, що чим вищий рівень особистісної тривожності юнаків, тим нижчий рівень їхньої самооцінки та навпаки. Аналогічний сильний кореляційний зв'язок між рівнем особистісної тривожності та таким компонентом Я-концепції як впевненість у собі (-0,71). Проаналізувавши тенденції, було виявлено, що частіше всього юнаків турбують власні можливості, відсутність впевненості у собі та свій зовнішній вигляд, що призводить до відповідних поведінкових реакцій тривоги та хвилювання. В цей же час тривога заважає виконанню справ, проявляється у продуктах діяльності, що призводить до невдач, які знову ж таки порушують гармонійне становлення Я-концепції особистості.

Такі дані привертають до себе увагу і змушують всерйоз замислитись над існуванням даної проблеми в юнацькому середовищі і відзеркалюються в суспільстві загалом. Адже висока тривожність деформує уявлення юнака про себе, своє теперішнє та майбутнє, заважає конструктивній взаємодії з оточенням. У зв'язку з цим постає необхідність пошуку шляхів, форм та методів спеціально організованої роботи з метою зниження високого рівня особистісної тривожності юнаків у нерозривному зв'язку з особливостями компонентів його Я-концепції.

Сутність психологічної корекції юнацької тривожності та компонентів Я-концепції полягає в гармонізації сфери внутрішньо-особистісних реакцій особистості та її міжособистісних відносин. В юнацькому віці індивідуальна форма роботи має свої переваги, оскільки рівень розвитку рефлексії вже дозволяє юнакам говорити про щось дуже особисте, що не хотілося б виносити на привселюдне обговорення. В той же час, для багатьох особистостей юнацького віку група може стати потужним ресурсом, що дозволяє впоратися з тривожністю та підвищити самооцінку, змінити ставлення до себе [1]. Це пов'язано з тим, що дана проблема є, по суті, емоційною, а простір розвиваючої групи дозволяє виникнути емоційному резонансу, відреагувати негативні емоції і виробити ефективні стратегії поведінки. В цьому контексті тривожність обумовлена конфліктною побудовою самооцінки, коли одночасно актуалізуються дві протилежні тенденції – потреба оцінити себе високо, з однієї сторони, і почуття невпевненості – з іншої. Особистості, що відносяться до категорії високо тривожних, схильні сприймати загрозу своїй самооцінці та життєдіяльності у широкому діапазоні ситуацій та реагувати явно вираженим станом тривожності [2,3].

Складність психокорекційної роботи з тривожними юнаками полягає в тому, що тривожність, як стійке особистісне утворення, знаходиться в конфронтації з такими сутнісними особистісними потребами, як потреба в емоційному благополуччі, почутті впевненості, безпеки[4]. Такі люди, незважаючи на виражене прагнення позбутися тривожності, неусвідомлено пручаються спробам допомогти їм зробити це. Причина такого опору ними не розуміється і трактується, як правило, неадекватно.

Важливим моментом, який треба враховувати в роботі, є особливе, специфічне ставлення тривожних особистостей зі зниженою самооцінкою до успіху, неуспіху, оцінки та результату. Їм дуже важко самим оцінити підсумки своєї діяльності, вони не можуть самі вирішити, правильно чи неправильно вони зробили що-небудь, а чекають цієї оцінки від оточуючих [5,6,7].

Виходячи з вищесказаного, в корекційній роботі з проблемою самооцінки та тривожності особистості юнацького віку необхідно акцентувати увагу на відслідковування рівня домагань учасників корекційного процесу, звертати увагу на розвиток і збагачення у юнаків операціональних навичок поведінки, діяльності і спілкування, представляти і відпрацьовувати широкий репертуар оцінок себе та інших, врахувати конфронтаційний характер тривожності як особистісного утворення, прагнути максимально «зміцнити» конкуруючі особистісні утворення, уявлення про себе та відводити місце для безпосередньої роботи по зняттю зайвої напруги [5].

Таким чином, завдання психокорекції зачіпають:

1. Саморозуміння (когнітивний аспект).
2. Ставлення до себе (емоційний аспект).
3. Саморегуляції (поведінковий аспект) [1,2,8].

Нами було розроблено та апробовано програму психокорекції самооцінки та тривожності особистості юнацького віку, основні моменти якої побудовані виходячи з результатів проведеного дослідження. Програма розрахована на 20 годин (10 занять по 2 години). Психокорекційна програма розроблена для групового виду діяльності у формі тренінгу. При цьому, було залучено невелику кількість учасників, приблизно 8-12 чоловік. Та дотримувався режим проведення. Нами був визначений оптимальний графік - 2 заняття на тиждень.

З метою зниження особистісної тривожності та дії чинників, що її обумовлюють, під час психокорекційної роботи ми використовували наступні методичні прийоми: ігри (тренінгові ігри); психотерапевтичні прийоми (вербалізація, візуалізація, зворотній зв'язок, арт-терапевтичні техніки, символдрама); групове обговорення та дискусія; завдання на самоаналіз; вправи на саморегуляцію, релаксацію тощо.

До складу програми ввійшли вправи, спрямовані на зміцнення „Я-концепції”, гармонізацію уявлення про власне „Я”, зміну ставлення до себе, підвищення самооцінки та самоповаги, оптимізацію ставлення до власного майбутнього, набуття навичок впевненої поведінки. Крім того, задля підвищення особистої компетентності юнаків, на заняттях формувалися навички подолання тривожних станів, зниження емоційного напруження, усвідомлення переконань і поведінкових стереотипів, оволодіння і контроль над поведінковими реакціями тривожності, вироблення конструктивних форм поведінки у проблемних ситуаціях.

Програма побудована з позицій підходу про необхідність формування в людини конструктивних способів поведінки у важких для неї ситуаціях, оволодіння прийомами, що дозволяють впоратися з зайвим хвилюванням, тривогою а також зорієнтовані на зміцнення впевненості людини в собі, розвиток позитивної самооцінки і уявлень про себе. Її використання дало позитивні зрушення, що спостерігались у поведінці учасників та були підтверджені емпірично, шляхом проведення контрольної повторної діагностики.

Все вищесказане свідчить про необхідність звернути увагу на дану проблему та важливість здійснення психокорекційного впливу. Адже спеціально організована психокорекція дозволяє оптимізувати рівень особистісної тривожності юнаків, гармонізувати Я-концепцію, позитивно впливає на самоприйняття, дає можливість краще зрозуміти себе та формує навички подолання тривожних станів, і загалом сприяє особистісному зростанню.

Ця робота не вирішує всіх проблем тривожності особистості юнацького віку у зв'язку з особливостями компонентів Я-концепції, тому ми вбачаємо подальшу діяльність у вдосконаленні способів та засобів психокорекції, розробці профілактичних програм та активному впровадженні їх у практику шляхом підвищення кваліфікації психологів та психологічної просвіти юнаків, батьків, педагогів та інших членів суспільства.

Список використаних джерел

1. Осипова А.А. Общая психокоррекция. Учебное пособие. М.: Сфера, 2002 г. -510с.
2. Истратова О.Н. Справочник по групповой психокоррекции / О.Н. Истратова,Т.В. Эксакусто. - 2-е изд. - Ростов н/Д : Феникс,2008. - 443 с.
3. Левитов Н. Д. Психическое состояние беспокойства, тревоги.: Вопросы психологии. 1969г. - №1. с134
4. Кайгородов Б. В. Психологические основы развития самопонимания в юношеском возрасте. Астрахань: Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 1999. - 23с.
5. Микляева А. В., Румянцева П. В. Школьная тревожность: диагностика, профилактика, коррекция. – СПб.: Речь, 2006.
6. Кон И. С. Психология юношеского возраста М: Просвещение, 1979. - 90 с.
7. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как

инструментальное действие СПб.: Речь, М.: Смысл, 2002.- 80с.

8. Прихожан А. М. Причины, профилактика и преодоление тревожности// Психологическая наука и образование. -1998. - №2.

Цюпа В.О., магістрант
кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
факультету соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВИДІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ УКРАЇНЦІВ У ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Дослідження опановуючої (копінг) поведінки як суттєвої складової адаптивної соціальної поведінки є актуальним в зв'язку з триваючою в нашому суспільстві соціальною нестабільністю, існуванням суперечливих, в тому числі, негативних тенденцій розвитку сьогодення (злочинність, насильство, безробіття, розлучення та ін.). Доросла людина, що прагне до самоствердження і успіху в житті, на долю якої випали нелегкі випробування сучасного буремного стану слугує підставою для розробки даної проблематики з метою впровадження програм психологічної допомоги в адаптації, подоланні труднощів власними силами і за допомогою інших людей, через підвищення стресостійкості, вироблення конструктивних стратегій опанування.

На сьогодні вивчаються психологічні захисти дорослих (Анциферова Л.І., Бассін Ф.В., Батурич Н. А., Бурлакова М.К., Волков В.Н., Грановська М.Р.,ін.) та копінг поведінка дорослих (Воєводін І.В., Голованевська В.І., Ільїн Є.П., Ісакова О.П., Лібіна Є.В.,ін.), механізми захисту та копінг-стратегій особистості (Абабков В.А., Ільїн Є.П.,ІсаєваЄ.Р.,Нартова-Бочавер С.К., Ташликов В.А.,ін.). Ці всі автори працювали з росіянами, та оскільки, як відомо, існують культурні, кроскультурні та етнопсихологічні відмінності прояву адаптивної поведінки (Кім Е Сун), то актуальним є опрацювання даної теми з нашими співвітчизниками.

Нами були проведені емпіричні дослідження з групою дорослих людей (30 осіб, чоловіки та жінки порівну) віком від 35 до 55 років, в ході яких були використані такі методики: методика «Індекс життєвого стилю» (LifeStyleIndex), Р. Плутчика та Х.Келлермана та методика діагностики домінуючих копінг-стратегій особистості, розроблена Д. Амірханом, адаптована Н.А.Сиротою та В.М.Ялтонським (1995).

За результатами методики «Індекс життєвого стилю», дорослими українцями найчастіше використовуються такі психологічні захисти як - інтелектуалізація ($M \pm \delta = 58,67 \pm 2,28$), проекція ($M \pm \delta = 58,46 \pm 2,32$) та заперечення ($M \pm \delta = 55,13 \pm 2,18$).

Високий показник механізму захисту «інтелектуалізація» можна ще позначити як «раціоналізація», дія якої проявляється як фактор надмірно розумових способів подолання конфліктної або фруструючої ситуації, іншими словами, особистість присікає переживання, що були викликані суб'єктивно неприйнятною ситуацією за допомогою логічних установок і маніпуляцій навіть за наявності переконливих доказів на користь протилежного. В основі проекції лежить процес, за допомогою якого неусвідомлювані і неприйнятні для особистості почуття і думки локалізуються зовні, приписуються іншим людям і таким чином стають ніби вторинними. Негативний, соціально малосхвалюваний відтінок почуттів і властивостей піддослідних, наприклад, агресивність нерідко приписується оточуючим, щоб виправдати свою власну агресивність або недоброзичливість, яка проявляється як би в захисних цілях. Добре відомі приклади лицемірства, коли людина постійно приписує іншим власні аморальні прагнення. «Заперечення» є таким механізмом захисту, за допомогою якого особистість заперечує фруструючі обставини, що викликають тривогу, або будь-який інший внутрішній імпульс. Іншими словами, інформація, що турбує, або може викликати конфлікт, не сприймається. «Заперечення» як механізм психологічного захисту реалізується при конфліктах

будь-якого роду (конфлікт, що виникає при прояві мотивів, які суперечать основним настановам особистості або інформації яка загрожує її самозбереженню, самоповазі, або соціальному престижу) і характеризується зовні виразним спотворенням сприйняття дійсності.

Менш виразними, за результатами дослідження, є такі захисні механізми як – реактивні утворення ($M \pm \delta = 48,33 \pm 2,98$), витіснення ($M \pm \delta = 45,28 \pm 1,92$), регресія ($M \pm \delta = 44,05 \pm 2,28$).

Використання «реактивних утворень» як психологічного захисту нерідко ототожнюють з гіперкомпенсацією. Особистість запобігає прояву неприємних або неприйнятних для неї думок, почуттів або вчинків шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень. Іншими словами, відбувається немовби трансформація внутрішніх імпульсів в суб'єктивно сприйнятну протилежність. Про «витіснення» можна сказати, що воно (його аналогом є пригнічення) є головним способом захисту інфантильного «Я», нездатного опиратися спокусі. Це механізм захисту, за допомогою якого неприйнятні для особистості імпульси: бажання, думки, почуття, що викликають тривогу, стають несвідомими. На думку більшості дослідників, цей механізм лежить в основі дії і інших захисних механізмів особистості. Витісненні (пригнічені) імпульси, не знаходячи вирішення у поведінці, тим не менш, зберігають свої емоційні і психо-вегетативні компоненти. Найчастіше витісняються багато властивостей, особистісні якості і вчинки, які не роблять особистість привабливою в очах себе та інших, наприклад заздрісність, недобррозичливість, невдячність і т.п. Психотравмуючі обставини або небажана інформація дійсно витісняються зі свідомості людини, хоча зовні це може виглядати як активна протидія спогадам і самоаналізу. «Регресія» розглядається як механізм психологічного захисту, за допомогою якого особистість в своїх поведінкових реакціях прагне уникнути тривоги шляхом переходу на більш ранні стадії розвитку лібідо. При цій формі захисної реакції особистість піддається дії фруструючих факторів, замінює собою рішення суб'єктивно більш складних завдань на відносно прості і доступні в сформованих ситуаціях. Використання більш простих і звичних поведінкових стереотипів суттєво збіднює загальний (потенційно можливий) арсенал переважання конфліктних ситуацій.

До найменш вживаних дорослими українцями форм психологічного захисту можна віднести «компенсацію» ($M \pm \delta = 42,37 \pm 2,27$) та заміщення ($M \pm \delta = 39,23 \pm 1,93$).

Компенсацію, як механізм психологічного захисту нерідко об'єднують з ідентифікацією. Він проявляється в спробах знайти відповідну заміну реальної чи уявної нестачі, дефекту нестерпного почуття іншою якістю, найчастіше за допомогою фантазування або привласнення собі властивостей, достоїнств, цінностей, поведінкових характеристик іншої особистості. Часто це відбувається за необхідності уникнути конфлікту з цією особистістю і підвищення почуття самодостатності. При цьому запозичені цінності, установки або думки приймаються без аналізу та переструктурування і тому не стають частиною самої особистості. Іншим проявом компенсаторних захисних механізмів може бути ситуація подолання фруструючих обставин або надзадоволення в інших сферах. Наприклад, фізично слабка або боязка людина, нездатна відповісти на загрозу розправи, знаходить задоволення в приниженні кривдника за допомогою витонченого розуму чи хитрощів. Люди, для яких компенсація є найбільш характерним типом психологічного захисту, часто виявляються мрійниками, які шукають ідеали у різних сферах життєдіяльності. Що ж до «заміщення», то можна сказати, що воно є поширеною формою психологічного захисту, яка в літературі нерідко позначається поняттям «зсув». Дія цього захисного механізму проявляється в розрядці пригнічених емоцій (як правило, ворожості, гніву), які направляються на об'єкти, що становлять меншу небезпеку або доступніші, ніж ті, що викликали негативні емоції і почуття. Наприклад, відкритий прояв ненависті до людини, який може викликати небажаний конфлікт з нею, переноситься на іншу, більш доступну і безпечну. У більшості випадків заміщення розряджує емоційне напруження, що виникло під впливом фруструючої ситуації, але не призводить до полегшення або досягнення поставленої мети. В цій ситуації суб'єкт може здійснювати несподівані, часом безглузді дії, що дозволяють розрядити внутрішню напругу.

За результатами методики діагностики домінуючих копінг-стратегій особистості можна сказати, що українцям найбільш притаманна копінг-стратегія вирішення проблем ($M \pm \delta =$

22,73±4,29), та стратегія пошуку соціальної підтримки ($M \pm \delta = 19.43 \pm 4.58$). На останньому ж місці знаходиться така копінг-стратегія як уникнення проблем ($M \pm \delta = 18.07 \pm 3.32$), яка вказує на те, що в деяких випадках може бути використана і вона, але вона не є характерною для дорослих українців.

Проведений кореляційний аналіз виявив статистично значущий зв'язок між захисним механізмом «заперечення» та копінг-стратегією «уникнення проблем» ($r = 0,4190$; $p < 0,05$). Тобто дорослі українці, які схильні заперечувати фруструючі обставини, не сприймати інформацію, що турбує, схильні також до уникнення проблеми як копінг-поведінки. Використання цієї копінг-стратегії зумовлено недостатністю розвитку особистісно-середовищних копінг-ресурсів і навичок активного вирішення проблем. Однак вона може мати адекватний або неадекватний характер залежно від конкретної складної життєвої ситуації людини.

Ще одним виявленим статистично значущим зв'язком є зв'язок між захисним механізмом «інтелектуалізація» та копінг-стратегією «пошуку соціальної підтримки» ($r = 0,3548$; $p < 0,05$). Отриманий зв'язок говорить про те, що ті дорослі, хто схильний до раціоналізації, не зациклюванні на своїх проблемах, схильні звертатися по допомогу до соціально значущого оточення.

Проведене дослідження свідчить про розвинутість репертуару свідомих стратегій опанування складних життєвих ситуацій у дорослих українців, і в першу чергу – активних проблемно-фокусованих стратегій.

Гриненко К.В., курсант 403 н/г
4-го курсу ННІ№2
Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ, ЯКА ПОВЕРТАЄТЬСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Несприятливі умови життя, в яких опиняються деякі молоді люди, зумовлюють виникнення великої кількості дезадаптивних груп. Зокрема, чинниками поширення злочинності серед молоді є насиченість інформаційного простору матеріалами, що містять елементи насильства та жорстокості. Злочини, що скоюються молоддю, є дедалі жорстокішими, що, відповідно, висуває необхідність не лише пошуку адекватних, науково обґрунтованих шляхів її подолання та відповідну підготовку кваліфікованих фахівців до роботи з вищезазначеним контингентом молоді.

Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, скоєних у групі, становить від 50 до 80%. Найбільш поширеними є злочини корисливо-насильницької спрямованості. Кримінальні молодіжні угруповання різних ступенів організованості, що утворюються за місцем навчання чи проживання молоді, виявлено у всіх великих обласних центрах країни. Динаміка чисельності засуджених серед молоді, які відбувають покарання за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, свідчить про постійне збільшення частки таких осіб у загальній масі засуджених. За даними Державної судової адміністрації України у 2014 році серед загальної кількості засуджених нараховувалась майже 21 тисяча осіб віком 18–25 років (20,6% усіх засуджених) та 19,1 тис. осіб віком 25–30 років (18,7%) [1].

На кінець 2015 року в Україні функціонувало 6 виховних колоній, одна з яких для дівчат. Станом на 01.01.2016 року у сфері діяльності Державної пенітенціарної служби України перебувало майже 2,5 тис. неповнолітніх засуджених та осіб, узятих під варту, з них – у слідчих ізоляторах 186 неповнолітніх, на обліку підрозділів кримінально-виконавчої інспекції перебувало 2010 неповнолітніх. У цілому по виховних колоніях колоніях 38,5% засуджені мають вік від 17 до 18 років, 19,5% від 16 до 17 років та 5,4% від 14 до 16 років. З числа засуджених, які трималися у виховних колоніях 46% неповнолітніх були засуджені за

крадіжку, 15,2% - за пограбування, 9,8% - за розбій, 4,9% - за умисне вбивство, 3,2% - нанесення тяжких тілесних ушкоджень, 2,6% - за згвалтування, 1,4% - за злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотиків. За строками покарання у виховних колоніях відбувають покарання від 1 до 3 років – 12,9%, від 3 до 5 років – 58%, більше 5 років – 29%. Раніше притягувалися до кримінальної відповідальності та відбували покарання, не пов'язані з позбавленням волі 66,1% осіб. Навчалися у загальноосвітніх школах 87%, 0,5% - працювали, 12% засуджених не працювали і не навчались. Майже половина неповнолітніх засуджених, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції виховуються у неповних сім'ях (47%), 10% - у неблагополучних сім'ях, 2% - у спецзакладах Міністерства освіти і науки України, 4% - сироти або позбавлені батьківського піклування.

На фоні загального зменшення кількості засуджених упродовж 2013-2015 років динаміка чисельності засуджених, які відбувають покарання за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, свідчить про постійне збільшення частки таких осіб. Переважна більшість засуджених за тяжкі злочини (69%), за злочини середньої тяжкості – 28%, злочини невеликої тяжкості 3%. 61% засуджених осіб вчинила злочин у складі групи, з них 3% у стані алкогольного сп'яніння. Із загальної кількості засуджених 92% вчинили злочин вперше, 8% - раніше судимі, з них 0,6% - неодноразово судимі [1].

Неповнолітні й молодь становлять ту частину звільнених з місць позбавлення волі, яка найчастіше, порівняно з дорослими звільненими, опиняється у важкій життєвій ситуації. Це зумовлено двома категоріями проблем. По-перше, це низка негативних соціальних чинників юридичного та матеріального характеру: як правило, відсутність власного житла, майна, достатньої освіти, конкурентоспроможної професії, досвіду спілкування і відстоювання своїх прав у численних інстанціях, брак набутих протягом попереднього життя на волі міцних соціальних зв'язків, які б допомогли у вирішенні проблем, що постають після звільнення з місць відбування покарання. По-друге, це відсутність достатнього життєвого досвіду, сформованих соціально-психологічних стереотипів, усталених навичок дотримання загальноприйнятих соціальних норм поведінки, які полегшують адаптацію до життя на волі. Все це зумовлює неабиякі труднощі легалізації і набуття прийняттого соціального статусу, проблеми у працевлаштуванні, подальшому навчанні, стосунках з оточенням [2].

Перед молоді людиною на момент її звільнення і повернення в суспільство постають такі базові юридичні проблеми: 1) незнання прав, гарантованих чинним законодавством України, як у контексті громадянина держави взагалі, так і в контексті повернення з місць позбавлення волі; 2) незнання назв, підпорядкованості, механізмів діяльності, обов'язків державних установ, громадських організацій, діяльність яких передбачає допомогу громадянам загалом і цілеспрямовану допомогу тим, хто повернувся з місць позбавлення волі.

Як наслідок, у молодих людей виникає ряд практичних проблем юридичного характеру, насамперед з оформленням документів: отримання паспорта; отримання або відновлення реєстрації. Житлова проблема важлива для тих, у кого немає сім'ї, батьків або чий сім'ї є неблагополучними, багатодітними. Для колишніх ув'язнених найбільш значущими матеріальними проблемами є відсутність початкової грошової суми на проїзд до державних установ для оформлення необхідних документів; коштів на оплату оформлення документів; скрутне матеріальне становище, яке не дає можливості нормально харчуватися, лікуватися, купувати відповідний одяг та взуття, утримувати житло (квартиру, будинок), сплачувати рахунки за комунальні послуги, в тому числі й за борги під час перебування в колонії, утримувати сім'ю.

Значна частина молоді, яка звільняється з місць позбавлення волі, має характерні психологічні травми, що проявляються на рівні психіки, самооцінки, комунікаційних зв'язків на мікро- (сім'я), макро- (друзі, сусіди) і мега- (суспільство) рівнях, життєвих стратегій тощо. Основні психологічні проблеми, які переживає молодь, опинившись на волі, такі: неврівноваженість, нервовість, озлобленість, агресивність; переконаність у негативному ставленні суспільства до них; відчуття самотності, непотрібності в соціумі, у власних сім'ях; несприйняття нової соціальної реальності; гнітючі спогади про погане ставлення в місцях

позбавлення волі [2].

У 2015 році Верховною Радою України прийнято Закон України «Про пробацію», у ст. 12 якого визначено особливості пробації щодо неповнолітніх осіб, які органами пробації спільно з органами та службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень, з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей та спрямована на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків. У межах українсько-канадського проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх України» реалізується пілотний проект «Центр відвідування для дітей» на базі соціальних служб для дітей та кримінально-виконавчої інспекції міст Запоріжжя, Мелітополя, Івано-Франківська.

Високий рівень молодіжної злочинності, що спостерігається в Україні, потребує впровадження, в першу чергу, профілактичних заходів з попередження кримінальних проявів у молодіжному середовищі. Одним із напрямів такої діяльності є профілактика рецидиву злочинної поведінки молоді, яка відбула покарання і повернулася з місць позбавлення волі [3].

Список використаних джерел

1. Національно-патріотичне виховання – державний пріоритет національної безпеки. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2014 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І. О., гол. ред. колег., Беляєва І. І., Митрофанський С.В. та ін.]. – К., 2015. – 200 с.

2. Вакуленко О.В. Соціальні проблеми неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом // Інформаційні матеріали для слухачів курсів підвищення кваліфікації працівників галузі Мінсім'ямолоді. Тези лекцій/ [за заг. ред. Черпанової Л.Г.]. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – Кн. 4. – С. 79–90.

3. Удосконалення системи забезпечення прав та можливостей на реінтеграцію у суспільство неповнолітніх та молоді, що перебувають у місцях позбавлення волі : аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження / Автор. кол. : Т. Журавель, І. Демченко, О. Кочемировська, О. Вакуленко, А. Зінченко, М. Костюк, Н. Белоносова. – К. : Державна пенітенціарна служба України, Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», Представництво Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ). – 2011. – 110 с.

Синявська М. В., студентка
КВНЗ КОР «Білоцерківський
гуманітарно-педагогічний коледж»
Науковий керівник

Синякова В. Б., кандидат педагогічних наук, доцент
НПУ імені М.П. Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Розглядаючи проблему дитячої інвалідності ми хочемо зосередити свою увагу на такій категорії дітей з обмеженими можливостями, як діти з порушенням розумової діяльності. Нами встановлено, що для таких дітей, насамперед, характерне недорозвинення пізнавальних інтересів (Б.П.Пузанов), яке виражається в тому, що вони менше, ніж їх нормальні однолітки, випробовують потребу в пізнанні [1, с.175].

Відомо, що при порушенні розумової діяльності виявляється дефектним вже перший ступінь пізнання – *сприйняття*. Дітям з порушенням розумової діяльності потрібно значно більше часу, щоб сприйняти пропонований ним матеріал (картину, текст і тому подібне). Наголошується також вузькість об'єму сприйняття. Діти з порушенням розумової діяльності

вихвачують окремі частини в об'єкті, що розглядається, в прослуханому тексті, не побачивши і не почувши інколи важливий для загального розуміння матеріал.

Сприйняття нерозривно пов'язане з *мисленням*. Якщо учень сприйняв тільки зовнішні сторони учбового матеріалу, не вловив головне, внутрішні залежності, то розуміння, засвоєння і виконання завдання буде утруднено. Мислення є головним інструментом пізнання. Воно протікає у формі таких операцій, як: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстракція, конкретизація.

Яскраво виявляються специфічні риси мислення в дітей з порушенням розумової діяльності в операції порівняння, в ході якого доводиться проводити порівняльний аналіз і синтез. Не уміючи виділити головне в предметах і явищах, вони проводять порівняння за неістотними ознаками, а часто – за не співвідносними. Їм важко встановлювати відмінності в схожих предметах і спільне в тих, що відрізняються. Особливо складно для них встановлення схожості. Відмінною рисою мислення дітей з порушенням розумової діяльності є некритичність, неможливість самостійно оцінити свою роботу. Вони часто не помічають своїх помилок.

Особливості сприйняття і осмислення дітьми учбового матеріалу нерозривно пов'язані з особливостями їх пам'яті. Як показали дослідження Л.М.Шипициної, діти з порушенням розумової діяльності засвоюють нове дуже повільно, швидко забувають сприйняте, не уміють вчасно скористатися придбаними знаннями і уміннями з практики.

У дітей з порушенням розумової діяльності пізніше, ніж у їх нормальних однолітків, формується довільне запам'ятовування, при цьому перевага навмисного запам'ятовування виражена не так яскраво, як у школярів з нормальним інтелектом.

У дітей з порушенням розумової діяльності наголошуються і труднощі у відтворенні образів сприйняття – *уявлень*. Недиференційованість, фрагментарність, уподібнення образів і інші порушення уявлень негативно впливають на розвиток пізнавальної діяльності розумово відсталих [2].

Для того, щоб навчання дітей протікало успішніше і носило творчий характер, необхідна досить розвинена *уява*. У дітей з порушенням розумової діяльності воно відрізняється фрагментарністю, неточністю і схематичністю.

Мова служить знаряддям мислення. При зниженні інтелекту спостерігаються відхилення в мовному розвитку різного ступеня вираженості. Рівень розвитку діалогічної мови, настільки необхідної для соціальної адаптації людини, у даного контингенту дітей украй низький.

У дітей з порушенням розумової діяльності більш, ніж у їх нормальних однолітків, виражені недоліки *уваги*: мала стійкість, труднощі розподілу уваги, сповільнене переключення.

Наголошується недорозвинення *емоцій*, немає відтінків переживань. Характерною рисою є нестійкість емоцій [3]. Стан радості без особливих причин змінюється печаллю, сміх - сльозами і тому подібне. Переживання їх неглибокі, поверхневі. У деяких розумово відсталих емоційні реакції не адекватні джерелу. Мають місце випадки то підвищеної емоційної збудливості, то вираженого емоційного спаду (патологічні емоційні стани - ейфорія, дисфорія, апатія).

Необхідно враховувати і стан *вольової сфери* розумовий відсталих. Слабкість власних намірів, спонук, велика навіюваність - відмітні якості їх вольових процесів. Всі ці особливості психічних процесів дітей з порушенням розумової діяльності впливають на характер протікання їх діяльності. Оскільки регулятивна функція мови також недостатньо сформована, то діти неточно сприймають вказівки дорослого, не завжди визначають зміст і послідовність діяльності.

Всі відмічені особливості психічної діяльності розумово відсталих дітей носять стійкий характер, оскільки є результатом органічних уражень на різних етапах розвитку (генетичні, внутрішньоутробні, під час пологів, постнатальні), а тому повинні бути враховані при організації з ними роботи.

Список використаних джерел

1. Гашимова В. Х. Деякі аспекти розвитку творчої особистості вчителя//Педагогіка і психологія. - 1996. - № 3. - с. 255.
2. Выготский Л. С. Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте // Педагогическая психология. - М., 1991. - 252 с.
3. Мастюкова Е. М. Ребенок с отклонениями в развитии: Ранняя диагностика и коррекция. - М.: Просвещение, 1992. - 95 с.
4. Ананьев Б. Г. К постановке проблемы детского самосознания. - М., 1998. - № 18. - с.6-14.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. - К., 1999. - 412 с.

Секція:

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Любарець В.В., к. пед. н., доцент
кафедри менеджменту та інноваційних
технологій соціокультурної діяльності
Факультет соціально-психологічних наук
та управління НПП імені М.П. Драгоманова

КАР'ЄРА У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Економічні та соціальні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, набувають освітнього значення. Напрямок України на євроінтеграцію потребує якісної та досконалої підготовки конкурентоспроможних професіоналів уже на міжнародному ринку праці. Сучасний фахівець зобов'язаний бути готовим швидко адаптуватись, вміти виконувати різноманітні професійні задачі, що передбачають певну соціальну діяльність, перекваліфікацію, зміну колективу та місцезнаходження.

Очевидно, що педагогічна наука не може залишитись осторонь вказаних питань. В сучасних умовах все більше актуалізується потреба у конкурентоспроможних та професійно-мобільних фахівцях. Освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України. Держава виходить з того, що освіта –це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. З огляду на визначені пріоритети найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [5, с. 1].

Згідно Концепції модернізації української освіти, основна мета професійної освіти полягає в підготовці кваліфікованого фахівця відповідного рівня профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, такого, що вільно володіє своєю професією і орієнтованого в суміжних галузях діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціально-професійної мобільності [2, с. 1].

Сучасний етап розвитку суспільства вимагає від фахівця у всіх сферах діяльності наявності не лише достатнього багажу знань в рамках певної галузі, але й таких навичок і вмінь, які дозволять використати ці знання в умовах постійних змін, пов'язаних із соціальними тенденціями, що проявляються в активній динаміці, швидкому розвитку технологій, а разом з ними і сфер, що їх обслуговують. При цьому мобільність стає тією якістю особистості, що дає змогу суб'єкту успішно реалізувати себе в контексті професійної діяльності [1, с. 14].

Соціологічні дослідження Н. Шевченко [4, с 15] професійної мобільності зосереджують основну увагу на якісних переміщеннях індивідів у межах професійної спільноти, шансах на кар'єру, а також на фактах їх усвідомлення, на цілях і мотивах професійної мобільності, соціальної адаптації.

Погоджуємося з дослідженнями і висновками Л. Вороновська [1, с. 23-24]. про те, що в працях зарубіжних вчених зроблено аналіз професійної мобільності як соціального явища, розкривається феноменологічне бачення цього поняття (А. Шюц, М. Шелер), пропонується модель статистичного аналізу професійної мобільності (Р. Хаузер, У. Сьюелл та Д. Грацкі), здійснюються спроби кількісного і якісного аналізу процесів професійної й освітньої мобільності (П. Блау, П. Бурдье).

Увагу вчених-соціологів привертала також проблеми впливу різних факторів на процеси соціальної мобільності (політичні, економічні, демографічні, освітні та інші) та її роль у формуванні соціальної структури суспільства (Т.Заславська, А.Здравомислов, Ю.Левада, В.Мансуров, А.Пригожин, В.Радаєв, Ж.Тощенко, О.Шкаратан) Деякими дослідниками (А.Деркач, В.Зазикін, Є. Могильовкін) професійна мобільність особистості розглядається у контексті її професійної кар'єри.

Важливим є погляд дослідників на професійну мобільність особистості в контексті її професійної кар'єри (Деркач А.А., Зазикін В.Г., Могильовкін Є.О.). Оскільки в сучасних дослідженнях кар'єри фіксують зміщення від парадигми планування кар'єри до парадигми управління кар'єрою. Сучасний погляд на професійне просування працівників полягає у ставленні до кар'єри як до сукупності багатьох кар'єрних циклів динамічного походження. У самому визначенні кар'єри використовуються терміни «переміщення», «мобільність», «просування» [1, с. 24].

Також співзвучним у психології кар'єри є поняття «кар'єрна мобільність» (Р. Кричевський), під яким розуміється швидкість проходження працівником кар'єрних щаблів (у сучасних європейських компаніях кар'єрна мобільність вважається високою, якщо тривалість перебування працівника на одній посаді не перевищує «2,5-3 років») [6,с. 206].

Таким чином трансформаційні зміни сучасного суспільства передбачають формування соціально-мобільної кваліфікованої особистості, якій притаманні динамічність, постійний пошук, прагнення до перетворень не тільки оточуючого середовища, а й самої себе.

Конкурентоспроможність потребує не тільки конкретну підготовку майбутнього фахівця до визначеного виду професійної діяльності, а й як підготовку до майбутнього кар'єрного росту в конкретних ринкових умовах. Підготовка конкурентоспроможних фахівців до кар'єрного росту ефективна, якщо вона проходить в достеменних навчальних формах і вирішує взаємозв'язані завдання: формування інноваційної готовності до сприйняття нововведення та вміння діяти по-новому, бути професійно-мобільним, соціально-адаптованим.

В контексті життєвої шляху, соціалізації і професіоналізації особистості дослідження кар'єрного росту дозволяє розглядати його як специфічний вид професійної активності людини, змістом якої є досягнення смислової визначеності в ставленні до інтеграції свого професійного майбутнього. Саме такий підхід надзвичайно важливий для вивчення механізмів соціальної мобільності, вироблення підходів в організації кар'єри на ринку зростаючої конкуренції.

Кар'єра являє собою суб'єктивно усвідомлені судження працівника про своє трудове майбутнє, виступає як індивідуально усвідомлені позиції і поведінка, пов'язані трудовим досвідом і діяльністю протягом робочого життя людини. У результаті вона має вигляд сукупності очікуваних шляхів самовиявлення і задоволення від праці. [7, с. 16].

Мотиваційна система особистості є джерелом об'єктивної детермінації будь-яких доцільних форм соціальної поведінки. Мотивацію можна розглядати як певну структуру, сукупність мотивів поведінки, спонукальних внутрішніх причин, на основі яких суб'єкт поведінки формує мету діяльності і програму досягнення. Соціологічним корелятом мотивації досягнення є мобільність, зростання професійної майстерності, підвищення кваліфікації, службова кар'єра.

Розвиток кар'єрного процесу ґрунтується на конкретному індивідуальному потенціалі, який виступає першорядним чинником просування. Інтегральне виявлення ресурсної бази кар'єри – спосіб діяльності, її складові – це здібності індивідуума, його знання, досвід, уміння їх презентувати. Важливим кар'єрним ресурсом є здатність пробудження, підтримання й розвитку активності у виконанні службових завдань і просуванні у професійній майстерності.

Пріоритетною метою будь-якого фахівця має бути реалізація кар'єрного ресурсу через розробку стратегічного плану дій щодо досягнення кар'єрної мети. Дослідження кар'єрних прагнень магістрів за напрямом підготовки «Менеджмент соціокультурної діяльності» Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова засвідчило, що пріоритетними кар'єрними завданнями є: прагнення до саморозвитку у собі творчої особистості акцент на постійному особистісному зростанні, самопізнанні, самовизначенні, самоуправлінні, самовдосконалюванні, самоконтролі, розвитку досвіду й професійних навичок.

Процес постійного саморозвитку є вагомим знаряддям для професійного розвитку, кар'єрного зростання, оскільки встановлює процес самореалізації себе в одному або кількох соціально обумовлених видах діяльності.

Для успішного здійснення соціально-професійної мобільності молодий спеціаліст повинен володіти професійною компетентністю, тобто бути готовим до соціальних змін, здатним гнучко реагувати на постійно мінливі умов на ринку праці [3, с. 199-200].

В суб'єктивній площині кар'єрна мобільність залежить від таких особистісних характеристик фахівця як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші мотиваційні фактори. Проглядаємо класичну схему, що визначається такими основними елементами: потреби - інтереси - мотиви.

Поділяємо думку Л. Пілецької [6, с. 206] про те, що кар'єрним стимулом розвитку особистості є її потреба в тому чи іншому виді діяльності, в організації соціальної взаємодії в професійному середовищі, в удосконаленні її професійних компетентностей з метою реалізації потреб у професійній діяльності.

Пріоритетною метою будь-якого фахівця має бути не короткострокове проходження різних тренінгів і навчання, а створення власної освітньої парадигми, яка буде ґрунтуватися на “методологічному налаштуванні” на постійне самонавчання, на можливості керувати своїм життям, на постійному розвитку свого потенціалу, тобто прогнозувати своєрідний самоменеджмент з метою підвищення конкурентоспроможності на ринку праці і подальшого професійного зростання. Саме тому конкурентоспроможним і потрібним вважається фахівець, здатний до постійної динаміки, який має нову інформацію і знає сучасні технології, а також може раціонально використовувати свій час і ресурси. Особистість, яка займається самоменеджментом, виступає як активна, як така, що прагне досягти певної мети і постійного особистісного і кар'єрного зростання.

Подальшим етапом нашого дослідження є вивчення й аналіз сучасних методів, способів і умов формування соціально-професійної мобільності майбутніх фахівців в процесі професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Вороновська Л.П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців комунального господарства : дис ... канд. пед. наук : спец.13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л.П. Вороновська, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2016. – 267 с.

2. Грицькова Н. В. Особливості соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11gnvsss.pdf>
3. Десятов Т. М. Національні рамки кваліфікацій в країнах ЄС: порівняльний аналіз: Науково-методичний посібник / За ред. Ничкало Н. Г. – К.: Видавництво «АртЕк», 2008. – 263 с.
4. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Є. А. Іванченко. – Одеса, 2005. – 20 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
6. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості : психологічний аспект аналізу / Л. Пілецька // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – No 3 (32). – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 205-210.
7. Шевченко Н. В. Вища освітня механізм формування кар'єрного ресурсу спеціаліста: автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні галузі соціології» / Н. В. Шевченко. – Харків, 2007. – 17 с.

Бойко О. М. кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З СІМ'ЄЮ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Однією з найважливіших проблем сучасного соціуму стало розуміння того, що стійкий розвиток суспільства, а також подолання труднощів, з якими воно стикається, залежать від рівня освіти країни та ступеня освіченості її громадян. Сьогодні стає очевидним, що лише фахівці можуть забезпечити виживання та розвиток суспільства, його вихід з глибокої соціально-економічної кризи.

Проблемі розвитку сім'ї, розвитку дітей в сімейному мікросередовищі, оптимізації стосунків між подружжям присвячено багато вітчизняних досліджень: О. Безпалько, В. Бочарової, Р. Вайнола, М. Галагузової, І. Зверевої, А. Капська, С. Марченка, Л. Міщик, В. Поліщук та ін.

Оскільки соціально-педагогічна робота з сім'єю має свої специфічні особливості, оскільки сучасна сім'я – явище складне, як правило, сукупність труднощів і проблем, що відчуває на собі дитина, вважаємо за доцільне, зупинитися на наступних питаннях [3, с.11]. Серед них: соціальна адаптація як необхідна умова оптимальної сімейної соціалізації дитини; сучасне розуміння структурних компонентів сімейної соціалізації; роль сімейної соціалізації як чинника соціалізації особистісного розвитку дитини.

Питання професійної компетентності фахівця привертають увагу сучасних зарубіжних і вітчизняних учених. На даний час вивчено і представлено у науковій літературі більше тридцяти видів компетентності, у їх числі: ауто психологічна компетентність; комунікативна компетентність; методична компетентність; професійна компетентність; психологічна компетентність; перцептивна компетентність; компетентність рефлексії; соціальна компетентність; соціально-педагогічна компетентність; соціально-психологічна компетенція; соціокультурна компетентність; спеціальна компетентність; стратегічна компетентність; управлінська компетентність; функціональна компетентність; екстремальна компетентність і т.п.

З представленого переліку стає очевидним зв'язок компетентностей: по-перше, – з областями функціонування людей, по-друге, – з їх можливостями і здібностями. Таким чином, компетентність конкурує з професіоналізмом в тій або іншій області, причому, є одночасно і умовою і показником його досягнення. Отже, найважливішим ступенем формування будь-якого з позначених видів компетентності повинна і може бути професійна підготовка фахівців.

Якщо взяти до уваги значну різноманітність представлених в дослідженнях компетентностей, зрозуміло, що інтерес до їх вивчення цього феномену виникає в різних сферах знання. У зарубіжній психолого-педагогічній літературі поняття компетентності найчастіше використовується як характеристика кінцевої мети навчання і інтегральна освіта в структурі моделі фахівця.

Останніми роками у науковій літературі популярним стає вживання поняття «широка компетентність», що кваліфікує рівень розвитку сучасної людини. Виділяються наступні області, що впливають на її розвиток: навчальна діяльність, політика, екологія, культура, навколишня дійсність [1, с.43].

У педагогічних дослідженнях вітчизняних учених (Мл. Віленський, М. М. Льовіна, Н. Е. Мажар, В. А. Сластенін і ін.) розробка проблем удосконалення професійної підготовки фахівця ведеться в наступних напрямках: посилення теоретико-методологічної підготовки, що забезпечує високий професіоналізм і творчу ініціативу в його діяльності; посилення мотивації у формуванні особистості на основі процесу формування самосвідомості фахівця.

Таким чином, ми визначаємо, що для результативної професійної взаємодії соціального педагога із сім'єю йому необхідно: знати особливості сімейної соціалізації дитини; професійну етику соціального педагога, що працює із сім'єю; функції, форми і методи соціально-педагогічної роботи із сім'єю; характеристику сім'ї і тенденції її розвитку; виховний потенціал сім'ї; особливості роботи з сучасною сім'єю в контексті вітчизняного законодавства; особливості роботи із соціально-незахищеними сім'ями та з сім'єю за місцем проживання, з неблагополучною сім'єю, із сім'ями «групи ризику» і багатодітними, взаємодія державних і суспільних структур в роботі із сім'єю, особливості соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх закладах.

Мета професійної підготовки соціального педагога – це модель фахівця. Знання завжди є елементом якої-небудь діяльності (якихось умінь) і знання не складають самостійного елементу цілей освіти [1, с.48].

Постановці цілей навчання і оптимізації змісту підготовки соціального педагога передуює розробка моделі професійної діяльності – професіограми. Це документ, що регламентує технологію побудови вимог, що пред'являються професією до особистісних якостей, психологічних здібностей, психологічних можливостей людини. Він забезпечує оптимізацію і підвищення ефективності професійної діяльності фахівця конкретного профілю. Отже, звідси витікає, що структура професіограми включає наступні компоненти:

- найменування рівня і спеціальності;
- тривалість навчання;
- характеристики професійної діяльності, переважаючі види діяльності, кваліфікаційні вимоги;
- соціокультурні якості фахівця.

Отже, ми визначаємо, що підготовка майбутнього соціального педагога до роботи з сім'єю повинна здійснюватися у напрямі інтеграції загальноосвітньої і спеціальної підготовки на основі державного освітнього стандарту, інноваційних форм і методів навчання, що сприяє їх розвитку як суб'єктів навчання, формує інтерес до майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Богданова І.М. Соціальна педагогіка : навч. посіб / Богданова І. М. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
2. Максименко С. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / Упоряд. : С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. – К. : Мікрос СВС, 2003.

3. Сім'я і діти: Програма родинно-національного виховання та навчання – тематичний план педагогічної освіти батьків / Авт. кол.; За заг. ред В.Г. Постоного. – К. : ІЗМН, 1997. – 56 с.

Циганенко А. П.
магістрантка кафедри соціальної педагогіки
Факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова,
науковий керівник – проф., докт. пед. наук **Капська А. Й.**

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА КОНФЛІКТІВ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальність вивчення питання профілактики конфліктів зумовлена низьким рівнем духовності суспільства, який породжує проблему конфлікту нашого часу. Сучасні старшокласники опинилися у дисгармонійному світі соціальних стосунків з дійсністю, що ускладнює процес їхньої адаптації до нових умов. Тому соціально-педагогічне попередження конфліктності серед старшокласників та з'ясування передумов конфліктності є актуальною темою сучасності [4].

Проблема профілактики конфліктів є предметом наукових досліджень у психології, соціології, педагогіці. Питання попередження конфліктності серед учнів знайшло своє відображення у психологічних працях Е. О. Донченко [4], Титаренко Т.М., [5] К. Хорні [1], З.Фрейда [3]. У їхніх працях розглядаються суперечності, які виступають передумовами прояву конфліктної поведінки, детермінуючи внутрішньо особистісний конфлікт.

Конфліктна форма поведінки, за твердженням Сорочинської В.Є. – це такий стиль поведінки людини (фізична, вербальна, непрямая агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість тощо), який детермінує виникнення конфліктів [3; с. 59]. Структура конфлікту — це сукупність стійких зв'язків конфлікту, що забезпечують його цілісність, відмінність від інших явищ соціального життя, без яких він не може існувати як динамічно взаємозалежна цілісна система та процес [3; с. 56].

При проведенні структурного аналізу конфлікту виділяють його об'єктивні й суб'єктивні складові. До об'єктивних складових відносять учасників, об'єкт і предмет конфлікту, проблему, інцидент, умови його протікання (соціально-психологічне середовище). Суб'єктивними (психологічними) складовими конфлікту вважають мотиви, потреби, цілі, позиції, інтереси й цінності його учасників.

Предмет конфлікту як об'єктивно наявна чи уявна проблема є основою конфлікту. Об'єктивну складову конфлікту складніше виокремити, ніж конфліктну проблему. Під об'єктом конфлікту розуміється те, на що претендує кожна зі сторін-конфліктерів, що викликає суперечності між ними чи частково позбавляє іншу сторону можливості домогтися своїх цілей (ресурси, право власності, право приймати рішення, нова посада щодо) [1].

Водночас, від міри участі в конфліктних відносинах визначають такі категорії суб'єктів: основні учасники, групи підтримки та інші учасники [2].

До основних учасників відносять: опонента (учасник конфлікту, що вважає свої проблеми невирішеними); супротивника (опонент, що намагається реалізувати свої інтереси за рахунок нейтралізації інтересів іншого); агресора (супротивник, що виявляє агресивність); ворога (супротивник, інтерес якого полягає в знищенні протилежної сторони) [5].

До інших учасників конфлікту можна віднести такі категорії, що впливають на перебіг подій: підбурювачі, організатори, медіатори конфлікту. До об'єктивних складових відносяться також умови перебігу, тобто макро - й мікросередовище, у якому розгортається конфлікт. У першу чергу, враховується соціально-психологічне середовище, зокрема, найближче оточення особи, соціальні групи, представником яких вона є. До психологічних складових відносяться мотиви учасників конфліктної взаємодії. Основними причинами підвищення активності опонентів у

конфлікті вважаються їхні потреби, що визначаються відчуттям нестатку в чому-небудь (ресурсах, владі, духовних цінностях, безпеці тощо.). До психологічних складових конфлікту також відносяться цінності, що відстоюють опоненти. Практика засвідчує, що найбільш значущими для учнів виявились такі цінності: здоров'я, любов, щасливе сімейне життя, наявність хороших і вірних друзів, матеріально забезпечене життя. Деяко меншу важливість в житті мають: впевненість в собі, життєва мудрість, активне діяльне життя, пізнання, розвиток.

До речі, на думку Рудакової І. А, конфлікт завжди проявляється на різних рівнях: когнітивному, нервово-психічному, внутрішньо особовому, міжособовому, емоційному [4].

Здатність керувати конфліктними ситуаціями є одним із важливих видів професійної компетентності соціального педагога. Отже, соціально-педагогічна профілактика є важливим напрямом роботи попередження та подолання конфліктів у середовищі старшокласників.

Порівняно з загальним терміном «профілактика», соціально-педагогічна профілактика є напрямом соціально-педагогічної діяльності. Соціально-педагогічною можна вважати діяльність, яка спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини (А.І.Капська[2], В.А.Нікітін[3]).

Як важливу складову соціально-педагогічної профілактики можна вважати соціально-педагогічну діагностику. Соціально-педагогічна діагностика – це спеціально організований процес пізнання, в якому відбувається збір інформації про вплив на особистість і його соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціальних факторів з метою підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності. За змістом і кінцевою метою вона є педагогічною, а за методикою проведення має багато спільного з психологічними і соціологічними дослідженнями. Метою соціально-педагогічної діагностики є встановлення реальної причини виникнення конфлікту. Крім цього, діагностика передбачає проведення профілактичних заходів щодо запобігання асоціальної поведінки особистості.

У процесі дослідження ми обґрунтували критерії, показники та рівні прояву конфліктності серед старшокласників - учнів двох 10-х класів однієї із загально освітніх шкіл м. Києва (кількість респондентів – 46).

Відповідно до когнітивного, емоційно-мотиваційного та діяльнісного критеріїв ми визначили учнів за такими рівнями - високий, середній, низький.

З метою виявлення рівнів прояву конфліктності серед старшокласників ми використали відповідні діагностичні методики (тест визначення рівня агресивності Басса і Дарки, шкала оцінка рівня особистісної та ситуативної тривожності за Ч. Спілбергером, авторська діагностична бесіда «Що ти знаєш про конфлікт?»), які дозволяють зафіксувати відповідні результати. В результаті виявлено: 10 учнів (4,8%) опитаних взагалі не розуміють явища «конфлікт» або розуміють неправильно. Приклади таких відповідей: “Агресивна - це нервова жадібна людина”, “неприйняття людини”, “не все добре з головою”... «Конфлікт – сварка між двома людьми, які неадекватні», 18 учнів (8,64%) знають теоретичний матеріал щодо конфлікту на середньому рівні, і нас найбільше вразило те, що 20 учнів – більшість (9.6%) майже нічого не знають про конфлікт.

За тестом визначення рівня агресивності Басса і Дарки виявили групу найбільш агресивних школярів. Які не вміють вирішувати конфлікти, у яких бійка - один із способів досягти свого (фізична агресія), хто на найменшу провокацію відповідає потоком образливих слів. Таку групу школярів у класі складають 54,3% учнів.

Пошук причин агресивних реакцій серед старшокласників (за методикою «Шкала оцінка рівня особистісної тривожності Ч.Спілбергера – Ханіна»), дозволив отримати такі результати щодо рівня особистісної тривожності старшокласників: 54,3% підлітків мають високий рівень тривожності, 28,2% респондентів мають середній рівень особистісної тривожності, що є оптимальним варіантом вираження даної риси. Підлітки з середнім рівнем тривожності скоріше за все є успішними в своїй провідній діяльності, тобто в міжособистісному спілкуванні з однолітками.

Серед 14,1% респондентів виявлено низький рівень ситуативної тривожності. Це може бути викликано тим, що в підлітковому віці діти проявляють показну байдужість до деяких сфер свого

життя, вважаючи їх не вартими своєї уваги через гіпертрофоване відчуття дорослості. В багатьох підлітків такою фферою стає школа, зокрема навчання. Проте все ще актуальним залишається міжособистісне спілкування з однокласниками. І лише 7,2% показали високий рівень ситуативної тривожності, що свідчить про відчуття певної загрози психологічному або фізичному комфорту, пов'язаної в тому числі зі школою.

Ми використали тест К. Томаса «Опис поведінки у конфліктних ситуаціях». У нашій країні тест, адаптований Н.В. Грішиною, для вивчення особистісної схильності до конфліктної поведінки. За допомогою тесту К. Томаса ми провели вивчення індивідуальних стилів реагування учнів на конфліктні ситуації.

Встановлено, що характерними для старшокласників є стилі співпраці (32,1%) і суперництва (31,8%), причому представлені вони практично однаково; далі йде ухилення (16,7%), компроміс (12,7%), пристосування – 6,7%.

Проведене нами дослідження визначення рівня конфліктності старшокласників дозволяє стверджувати, що більшість старшокласників не вміють або не знають як саме уникнути конфліктної ситуації, чи в крайньому випадку, як з неї цивілізовано виходити. Окремі учні володіють асоціаціями, знаннями з конфліктології, але, на жаль, цього дуже мало. Ці асоціації формуються переважно шляхом «проб та помилок» або ж за рахунок копіювання поведінки своїх однолітків. Таке копіювання, іноді шкодить учням. Ми вважаємо, що найбільш продуктивним шляхом формування індивідуальної техніки поведінки в конфліктних ситуаціях – це оволодіння мистецтвом розуміти людей і керувати їх поведінкою.

Список використаних джерел:

1. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.] / Завацька Л.М. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. - 240 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навч. посіб. / Капська А. Й. – К. : УДЦССМ, 2001. – 219 с.
3. Никитина Н.И. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособ. [для студ. пед. училищ и колледжей, обучающихся по специальности «соц. педагогика»] / Н.И.Никитина, М.Ф.Глухова. - М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. - С. 79.
4. Сорочинська В.Є. Організація роботи соціального педагога: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / Сорочинська В.Є. - К.: Кондор, 2005. - С.111.
5. Холостова Е. И. Социальная работа : [учеб.пособ.] / Евдокия Ивановна Холостова. - [2-е изд.]. - М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005. - С.489.

Лук'янова К.А.

аспірантка кафедри соціальної педагогіки,
факультету соціально-психологічних наук та управління
НПУ ім. М.П. Драгоманова.

Асистент кафедри теорії і практики початкової освіти
Криворізького державного педагогічного університету

УСВІДОМЛЕНЕ СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА ЯК УМОВА ПОВНОЦІННОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

З найдавніших часів пріоритетну роль у розвитку, вихованні та духовно-моральному становленні особистості дитини відігравала сім'я. Зазвичай батьки опікувалися фізичним та душевним благополуччям дитини, створенням комфортних та сприятливих умов для розвитку малечі, проявляли щирю любов до дитини, вбирали з досвіду прабатьків найоптимальніші методи ефективного виховання та реалізовували їх у поєднанні з власними педагогічними надбаннями та здобутками. Благочестива та сумлінна поведінка батька й матері, праведне життя, в основу якого покладено прагнення до високих ідей – родинного щастя, радості, благополуччя, невичерпної сили любові – сприяли формуванню фізичних та духовно-

моральних цінностей дитини, становленню гармонійно розвиненої особистості. Сім'я виступала невичерпним джерелом соціокультурного досвіду, розгалуженої системи соціальних норм та приписів суспільного життя, прикладом для наслідування соціально схвалюваної поведінки та суспільно корисної діяльності.

Національні ідеї, релігійні традиції, духовні цінності щодо сімейного виховання втілювали у своїй творчості представники української педагогічної еліти та освітньої діяльності – О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, О. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Не оминули у своїх дослідженнях проблеми батьківства та його впливу на становлення особистості дитини українські та зарубіжні науковці сучасності – О. Безпалько, А. Капська, І. Кон, Г. Лактіонова, Р. Овчарова, А. Співаковська та ін.

Науковцями виявлено незаперечний факт, що джерелом розвитку особистості дитини, становлення її характеру, формування соціальних якостей та успішного залучення до суспільної діяльності є батьки – мати та батько, родина, яка виконує роль першого дзеркала людського спілкування. Сім'я, особливості взаємовідносин між її членами, усвідомлене прагнення батьків займатися вихованням своїх нащадків та проявляти щирю любов до них закладають підґрунтя неповторного, унікального та благополучного життя дитини у сфері соціуму.

На нашу думку, батьківство – це важливе життєве призначення кожної людини, основна сутність якого відображається не у біологічному відтворенні потомства, а, перш за все, в усвідомленій поведінці батьків по відношенню до своїх дітей, їх розвитку та піклування, прояві почуттів та емоцій, що відображається у стилі сімейного виховання, створенні умов для успішної соціалізації дитини та ефективної її інтеграції у соціум.

Щастя батьківства та материнства потребує значних зусиль та намагань, воно не приходить одночасно з народженням дитини, це кропітка праця молодого подружжя. Як зазначає В. Сухомлинський, «складність цієї праці полягає в тому, що вона, ця праця, являє собою злиття розуму і почуттів, мудрості і любові» [4, с. 189]. Діти, на думку педагога, є щастям, створеним власноруч. Основою виховання підростаючого покоління виступає моральна відповідальність батьків за дітей, оптимальне поєднання любові та вимогливості до особистості, демонстрація батьками власного прикладу добродійної поведінки, залучення дитини з ранніх років до праці, справжнього трудового життя, яке приносить щастя.

Батьківські позиції починають формуватися задовго до появи у молодій родині малюка. Пов'язано це з особистісними якостями та рисами подружжя, наповненістю їхнього духовного світу, стилем життя, прагненням до особистісного розвитку та самовдосконалення, досвідом взаємодії з власними батьками. Але найважливішою умовою формування усвідомленої батьківської позиції постає природна потреба та бажання закоханих людей народити дитину, що сприяє повноцінному розкриттю батьківського потенціалу.

Важливим є не стільки біологічний аспект батьківства, скільки опанування молодими людьми соціальними ролями батьків, які проявляються у повсякденному піклуванні про маля, постійному емоційному залученню до його дитячого життя, прояві безмежної любові. Пріоритетним у цьому процесі, на нашу думку, виступає наявність внутрішнього прагнення опанувати нову позицію – позицію батьків, свідомо відноситися до власних обов'язків по відношенню до новонародженого малюка і з щирою любов'ю здійснювати їх.

Особистісне прагнення молодих людей та їх мотиви реалізації батьківства беззаперечно здійснюють вплив на організацію виховного процесу. Так, А. Співаковською запропоновані мотиви, якими керуються батьки в процесі виховання підростаючого покоління [3, с. 36-39]:

- 1) виховання та потреба в емоційному контакті, що проявляється у прагненні батьків обмежити коло власних взаємостосунків лише дитиною;
- 2) виховання та потреба сенсу життя, у цьому випадку піклування та турбота про дитину виступає для батьків справою усього життя;
- 3) виховання та потреба досягнення, проявляється в прагненні батьків втілити в своїх дітях власні нереалізовані дитячі прагнення та бажання;
- 4) прагнення реалізації певної виховної системи, яка досить часто виступає модою данини і не підлягає ніякій критиці зі сторони батьків;

5) виховання як формування певних якостей, які мають для батьків надцінне значення, і наявність даної якості, на їхню думку, забезпечить ефективну життєдіяльність дитини у складних умовах сучасності.

Варто пам'ятати, що абсолютизація одного з описаних мотивів призводить не лише до складнощів у реалізації батьківства, здійсненні виховного процесу та порушення оптимальної взаємодії з власними дітьми, а й накладає значний відбиток на становлення особистості дитини, формування її характеру, здобуття соціокультурного досвіду, входження в розгалужену систему суспільного середовища та налагодження соціальних взаємовідносин поза межами родинного кола. Для батьків важливо сформувати індивідуальну оптимальну та рухливу ієрархію мотивів, яка належним чином репрезентуватиме прагнення до реалізації батьківських домагань, і в то й же час враховуватиме потреби та бажання самої дитини. Це забезпечить побудову дитячо-батьківських взаємостосунків на суб'єкт-суб'єктному рівні, сприйняття батьками дитини як рівноправного партнера, забезпечення діалогічного виховання, що є умовою ефективною та усвідомленою батьківської позиції.

Усвідомлене ставлення до батьківства передбачає й щирі та емоційно насичені почуття батьків до дитини. Так, Г. Чепмен та Р. Кемпбелл заporукою щасливого та спокійного дитинства вважають любов. Прояв найближчими для дитини людьми цього почуття забезпечує становлення доброї, щедрої, врівноваженої, відповідальної та емоційно зрілої особистості. Задоволення потреби малюка у любові є підґрунтям реалізації його потенціалу, прихованих здібностей. Але бажаний ефект можна досягти лише у тому разі, якщо любов до дитини буде безумовною. Батьківська любов, на думку дослідників, повинна бути безумовною, оскільки справжня любов умов не визначає. Батьки мають проявляти свою любов до дитини за те, що вона є, наповнила радістю їхнє життя своєю присутністю, і ні в якому разі не ставити прояв цього почуття в залежність від поведінки дитини [5, с. 16]. Відчуття дитиною безумовної любові батьків до неї сприятиме формуванню впевненості у собі, оптимістичного настрою, спокою, адекватної самооцінки, забезпечить успішне входження в систему суспільних відносин.

Розглядаючи роль батьків у традиціях християнства, Г. Шиманський зазначає, що найважливішим путівником у вихованні дитини є любов. Батьківська любов, на його думку, повинна бути істинною, тверезою, керованою розумом, а не пристрасною і такою, що потурає в усьому [6, с. 69]. Внутрішній світ дитини особливо чутливий до впливу батьківського серця. Тому й наповнено воно повинно бути щирою, істинною любов'ю.

Таким чином, ефективна реалізація усвідомленого батьківства починається із прояву почуття любові до дитини, яке забезпечує базис для формування повноцінної особистості, розкриття її потенціалу, закладання гуманістичних основ і моральних чеснот.

Погоджуємося з позицією А. Співковської, що здатність до переживання почуттів, до емоційного контакту, любові постає найнеобхіднішою вимогою до батьків, найважливішою умовою правильного виховання [3, с. 44]. А поява цієї здатності можлива у разі особистісного розвитку батьків, цілеспрямованої та систематичної роботи по самовдосконаленню, забезпечення гармонії власного душевного світу. Тому батькам, які прагнуть народити дитину та здійснювати її виховання свідомо, варто розпочинати з аналізу власної особистості, оскільки гармонія внутрішнього світу батьків виступає заporукою ефективною реалізації усвідомленою батьківської позиції та прищеплення дітям духовно-моральних, загальнолюдських цінностей життя.

Таким чином, одне з найголовніших призначень кожної людини – продовження людського роду, закладене природою, але при цьому модель батьківства визначається особистісними поглядами, соціокультурними особливостями, соціальними стереотипами і, врешті-решт, менталітетом конкретного народу. Та в будь-якому випадку факт впливу взаємовідносин батьків з малюком на життєву позицію дитини, її соціалізацію у суспільному середовищі залишається беззаперечним. Саме від найближчих людей – батька та матері, їх виховного потенціалу, прагнення дарувати любов та радість залежить фізичний та психологічний розвиток дитини, соціальне та духовне формування особистості. Тому

актуальним питанням соціально-педагогічної діяльності постає формування у молоді усвідомленого ставлення до батьківства.

Список використаних джерел

1. Карпенко О.Г. Соціально-педагогічна підтримка дітей в історичному контексті / О.Г. Карпенко, Т.В. Янченко. – Київ : НПУ, 2006. – 159 с.
2. Молода сім'я : проблеми та умови її становлення / [За заг. ред. проф. А.Й. Капської]. – Київ: ДЦССМ, 2003. – 184 с.
3. Спиваковская А.С. Как быть родителями : (О психологии родительской любви) / А.С. Спиваковская. – Москва : Педагогика, 1986. – 160 с.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський / [Підгот. до вид. текст і написав вступ. статтю В.Ф. Шморгун]. – Київ : Рад. школа, 1978. – 263 с.
5. Чепмен Г. Пять путей к сердцу ребенка / Г. Чепмен, Р. Кэмпбелл / [Пер. с англ. Н. Будиной]. – 7-е изд. – Санкт-Петербург: Христианское общество «Библия для всех», 2010. – 272 с.
6. Шиманский Г.И. Семейные обязанности / Г.И. Шиманский. – 3-е изд. – Москва : Изд-во Сретенского монастыря, 2014. – 80 с. – (Серия «Христианский взгляд»).

Моргай Л. А., аспірант кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ НИКИФОРА ГРИГОРІЇВА

Розбудова України як суверенної, незалежної, демократичної країни пов'язана з вирішенням ряду актуальних проблем, серед яких значне місце належить вихованню молодого покоління, а саме учнів у школі. Виховання дітей неможливе без опертя на педагогічні ідеї видатних педагогів. Серед плеяди педагогів ХХ ст. вирізняється Никифор Якович Григоріїв. Розуміючи важливе значення виховання патріотичних почуттів у підростаючого покоління Н. Григоріїв приділяв значну увагу вивченню історії України як дієвому інструменту патріотичного виховання.

Освітня та громадсько-політична діяльність Н. Григорієва не залишилася непоміченою вітчизняними дослідниками. Незважаючи на те, що тривалий час для дослідників в Україні спадщина Н. Григорієва була недоступною, з отриманням Україною незалежності ім'я та ідеї педагога стали об'єктом уваги О. Сухобокової, Л. Пироженко, Т. Бевз та ін.

Никифор Якович Григоріїв – педагог, громадсько-політичний діяч, письменник, журналіст, публіцист, член Центральної і Малої Ради Всеукраїнської ради військових депутатів.

Педагогічна діяльність Никифора Яковича розпочалася у 1905 році в м. Сквирі Київської губернії. Окрилений бажанням зробити якнайбільше для освіти народу, він наполегливо взявся за перебудову шкільного життя. Невдовзі був переведений у Бердичівську початкову школу вчителем російської літератури.

Разом із рішучим поворотом учительства до проблем демократизації суспільства виявився його інтерес до національного навчання. В офіційних дебатах на курсах, які працювали влітку 1906 року в Києві, говорилось про викладання в школі української мови та історії. Офіційні резолюції про введення цих предметів пройшли серед учительства без суперечок. Навіть було створено комісію для переходу до здійснення навчання в початкових школах українською мовою, до якої запросили Б. Грінченка. Привізши з Києва на 100 крб. книжок, Никифір Якович відкриває у своїй 4-кімнатній квартирі в Літині читальню, яка стала місцем зустрічей учителів міста.

На цей час, на думку Никифора Яковича, в основному завершилось формування його національної свідомості. Якщо раніше любов до України обмежувалась у нього симпатіями до української старовини, то тепер він став по-справжньому цікавитись народом, до якого належав, вивчати його історичну долю.

Важливого значення у вихованні дітей Н. Григоріїв надавав національному аспекту, обґрунтував необхідність навчання дітей українською мовою. Своє бачення до цієї проблеми педагог висловив у праці, яка вийшла друком у 1917 р. «Про навчання дітей рідній історії». Розробка принципів і способів викладання історії набирає величезної ваги, адже «...способи навчання мови, арифметики, інших наук можна легко позичити. Що ж до історії, то ці способи необхідно самим вигадати і обміркувати». Розглядаючи методи та прийоми навчання історії в школі, педагог вказує на відсутність якісних підручників, які «ні змістом, ні мовою, ні способом викладу не відповідають своєму призначенню» та на низький рівень викладання, коли «вчитель розказує, а діти мусять вислухати, запримітити, а потім ще й підзубрити» [2, с. 93].

На думку педагога, щоб навчити дітей робити загальні історичні висновки, ставити на історичний ґрунт сучасні явища та порівнювати їх з історичними подіями, потрібно дотримуватися таких вимог у навчанні рідної історії:

- викладати історію так, щоб дитина з самого початку й до кінця курсу відчула, що це минуле її батьків, дідів, прадідів. Донести до учнів розуміння того, що історія залишила слід на їх сучасному житті, впливає на це життя і вимагає тих чи інших вчинків;

- не можна перенавантажувати дитину готовими оповіданнями, назвами, роками тощо, оскільки «це лише забиває їй баки, а не викликає розумової діяльності»;

- викладання історії та історичних законів має складатися з живих розмов, знайомих прикладів з рідного життя, порівняння сучасного з минулим;

- «не історію вияснити живим життям, а навпаки – сучасне життя пояснити історичними законами»;

- перш ніж почати вивчати історію, необхідно ввести дитину в курс історії, тобто добре з'ясувати на живих, зрозумілих прикладах, що таке історія і для чого вона потрібна [1].

Вивчення історії педагог рекомендував починати з вивчення родоводу сім'ї дитини, біографії її та батьків, історії села, міста. Такі підходи не застаріли й сьогодні. Підтвердження цьому можуть служити шкільні програми з різних предметів для молодших класів школи. Даючи оцінку про особливості викладання історії в молодших класах, Н. Григоріїв підкреслював, необхідність заучування напам'ять частини історичного матеріалу.

Педагог обґрунтував необхідність викладання історії саме в молодшому віці. Для цього курс історії необхідно розділити на декілька блоків, хоча б на два:

- підготовка до вивчення історії, знайомство з характерними рисами історичного побуту та життя народу, головними подіями в його житті;

- широке знайомство з більшістю історичних подій і діячів рідної історії, починаючи з перших відомостей про розселення слов'ян і закінчуючи сучасністю [3, с. 254].

Отже, проаналізувавши творчу спадщину Н. Григорієва, можна зробити висновок, що проблема патріотичного виховання є наскрізною майже у всіх творах педагога. Ефективним засобом патріотичного виховання Н. Григоріїв вважав постійне звернення до історії родини, рідного населеного пункту, України. Знання учнями ключових подій історії власної держави є ключовою складовою виховання всебічно розвиненої особистості.

Список використаних джерел:

1. Г. Наш (Н. Я. Григоріїв). Історія Українського народу: підручник для вищих початкових шкіл та перших класів гімназії / Г. Наш. – К. : Вид. Т-ва Час у Києві, 1919. – 340 с.
2. Пироженко Л. Педагогічний портрет у номері: Ничипір Григоріїв / Л. Пироженко // Директор школи. Україна. – 2005. – №1-2. – С. 92–96.
3. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 2: навч. посібник / за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНИХ ЮНАКІВ

Виступаючи системоутворюючим фактором соціально активної позиції молодого людини, ціннісні орієнтації впливають на взаємозв'язок її потреб та розвиток і формування особистості, соціалізацію та на вибір життєвого шляху [1].

Ціннісні орієнтації формуються в ході соціалізації особистості внаслідок проникнення суспільної інформації в її індивідуально-психологічний світ. Спочатку особистість набуває досвіду попередніх поколінь, отримуючи соціально схвалені стереотипи поведінки, орієнтовані на соціокультурні цінності. А вже потім набуває власного досвіду, який допомагає індивідові адаптуватися в мікросередовищі [2].

Ціннісні орієнтації виконують цілий ряд функцій: долучають індивіда до норм суспільства, сприяють самовизначенню особистості, реалізації здібностей та забезпечують гармонію її внутрішнього світу. Усе це пояснюється вченими таким чином, що в структурі ціннісних орієнтацій є два компоненти – когнітивний та емоційний. Перший охоплює сам процес прийняття цінностей суспільства, а другий саме переживання індивіда щодо ставлення до цінностей [3].

Для суспільства так важливо, щоб у юнаків формувалися адекватні ціннісні орієнтації, від яких залежить майбутнє як самої особистості, так і суспільства в цілому.

Мілтон Рокич запропонував ієрархію цінностей людини, яка містить дві групи цінностей: термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). До першої групи належать головні принципи життєвих і моральних орієнтирів особистості, друга ж складається з цінностей, які є інструментом досягнення життєвих цілей та принципів [4].

Дослідження за згадану “Методикою вивчення ціннісних орієнтацій” М. Рокича проводилось у 2016 році на базі Спеціалізованої школи №52 м. Києва з поглибленим вивченням інформаційних технологій серед учнів 10-х та 11-х класів. Наведена нижче інтерпретація результатів дослідження ціннісних орієнтацій юнаків надається з урахуванням роз'яснень експертів – класних керівників старшокласників, що приймали участь у дослідженні.

Основні ціннісні позиції, що характерні сучасним старшокласникам:

- відображення у свідомості старшокласників розшарування суспільства (бідні – багаті, еліта – аутсайтери); одночасно з розшаруванням відбувається процес ціннісного усвідомлення своєї належності до певної групи, що супроводжується формуванням своєрідних захисних бар'єрів між прошарками і групами, іноді закріплених у стереотипах, правилах, символіці, місцях відпочинку;
- зростання усвідомлення юнаком себе як самоцінності, а також своїх прав; особливо це стосується цінності життя та честі, особистої безпеки тощо;
- підвищення ролі особистих життєвих цінностей (матеріальна забезпеченість, вдалий шлюб, здорові діти, наявність житла, автомобіля тощо) при зниженні цінностей суспільно значущих (давати користь суспільству, бути необхідним людям);
- зростання цінності родини як ключової цінності суспільства;
- помітне зовнішнє витискання цінності праці, особливо праці виробничої та заміна її цінністю матеріальної забезпеченості;
- визначення особистої готовності до життя в ринкових умовах і пов'язані з нею емоційно-психологічні стани;
- досить чітко виявлення цінності “життєвого оптимізму”, пов'язане з почуттям впевненості;
- зростання цінності освіти серед хлопців;
- зниження значимості релігії та традицій серед молоді;

- крайня непопулярність насильства як ціннісного елемента свідомості.

Кожна з виділених тенденцій при певному розгортанні подій може перейти критичну межу і перетворитись у так звані антиціннісні тенденції[5].

Юнаки прагнуть реалізувати себе, досягти певного успіху, мати матеріальний достаток. Але в той же час юнаки не байдужі також і до духовних цінностей, кохання, щасливого сімейного життя. Це підтверджує думку про те, що суспільство потребує від сучасної молоді активної життєвої позиції та цілеспрямованості[6].

Основними умовами формування ціннісних орієнтацій є залучення юнаків в різні види діяльності, розвиток творчості, активна участь у суспільно-корисній діяльності тощо. Факторами ж, що впливають на формування ціннісних орієнтацій, виступають ідеологічні установки, якості особистості, життєві цілі, релігійні переконання, матеріальне забезпечення тощо [7].

Лідуюче становище юнаків як групи суспільства визначається не просто прийняттям «будь-якою ціною» нових основ щодо попередньої ідеології чи парадигми, ціннісні орієнтації юнаків мають відповідати загальному вектору розвитку людства й окреслюватись такими загальними поняттями, як демократія, свобода, права людини, правова держава, громадянське суспільство, ринкові відносини[1].

Список використаних джерел

- 1.Іванова Ю.Ю. Дослідження ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних педагогів / Ю.Ю. Іванова // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць.– Полтава, 2011. – С.1-2
- 2.Запесоцкий А. С. Молодежь в современном мире. – Спб., 1996. – С.40-41.
- 3.Немов Р.С. Психология / Р.С. Немов. – Книга 2. – М.: Владос, 2000. – 482 с.
- 4.Ігнатенко П.Р. Аксиологія виховання: відтермінології до постановки проблем / П.Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1. – С. 118-123
- 5.Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної молоді / Л.Савченко // Рідна школа. – 2005. - №8. – С. 39-41.
- 6.Сластенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию / В.А. Сластенин, Чижакова Г.И. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
- 7.Дьяур Г. Теоретичні підходи до обґрунтування цінностей сучасного українського виховання / Г. Дьяур // Рідна школа. – 2006. - №7. – С. 22-25.

Давиденко Д. П., студент (магістрант)
кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції
Факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів України притаманна своєрідність процесу становлення професії соціального працівника і соціального педагога: офіційне визнання професій «соціальна робота» і «соціальна педагогіка» скоріше можна назвати юридичним оформленням того, що було вже нагромаджене практикою, теорією, історією нашого народу. У цьому полягає особлива складність соціальної ситуації, в якій формується професія соціального педагога і соціального працівника в Україні а значить і система підготовки відповідних фахівців.

У кожній країні, в тому числі в Україні, навчання соціальній роботі повинно базуватися на власній концептуальній моделі. Закономірно, що в процесі визначення моделі підготовки соціальних педагогів необхідно враховувати і опиратися на економічні та соціальні реформи; адже власне вони впливають і вирішальним чином впливатимуть на сутність соціальної і

соціально-педагогічної діяльності у майбутньому і на систему вимог, що пред'являтимуться до професійних працівників цих сфер. Професія соціального педагога як і соціального працівника визнана де-юре трохи більше 10 років тому, і система професійної підготовки відповідних фахівців переживає складний період свого становлення. Визначити вірну стратегію у розвитку соціальної політики, конкретних напрямків і сфер соціальної роботи, системи підготовки кадрів для цієї сфери, боротися за утвердження і чистоту цієї професії, не допускати її девальвації — для України сьогодні надзвичайно важливі питання.

На даний час професійна підготовка фахівців соціальної сфери в Україні здійснюється у різних формах: очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат та інші – і передбачає багаторівневий характер освіти: допрофесійна, професійна, післядипломна, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів. Соціальні працівники мають можливість отримувати різну професійно рівневу кваліфікацію і спеціалізацію у середніх навчальних закладах (училищах, технікумах, коледжах, ліцеях) та у вищих навчальних закладах (інститутах, університетах, академіях, спецфакультетах) та ін.

Професійна підготовка спеціалістів для соціальної сфери здійснюється у вузах різних напрямків: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах.

На даний час в Україні можна виділити наступні рівні підготовки кадрів для соціальної сфери:

1. Допрофесійна підготовка на курсах, у школах, ліцеях. Випускники цих закладів, отримавши середню освіту, можуть працювати у відповідних закладах і обслуговувати хворих, престарілих, одиноких.

2. Навчання у середніх навчальних закладах дає можливість очолити відділення обслуговування на дому, відділення денного перебування, невідкладної соціальної допомоги та інші відділення із обслуговування хворих, престарілих, одиноких.

3. Навчання у вищих закладах освіти (термін навчання 4-5, 5 років); особи, які мають вищу освіту, можуть навчатись на спеціальних факультетах післядипломної освіти (від 1 до 3 років). У свою чергу, вища професійна освіта має 3 ступені: підготовка бакалаврів (4 роки), спеціалістів (5 років), магістрів (6 років). Останні після отримання диплому мають право займатися навчально-педагогічною та науково-дослідницькою роботою.

4. Перепідготовка і підвищення кваліфікації працюючих спеціалістів (система різноманітних курсів, стажувань і т.д.).

5. Підготовка науково-викладацьких кадрів. На сьогодні в Україні діють вчені ради по захисту дисертацій, у яких успішно захищаються докторські і кандидатські дисертації із різноманітних проблем соціальної роботи та соціальної педагогіки. Характерно, що поряд із викладачами успішно захищають свої наукові дослідження практики: спеціалісти комітетів соціального захисту населення, спеціалісти центрів соціальних служб для молоді, управлінські кадри.

Заслуговує на увагу той факт, що в Україні здійснюється розробка державних освітніх стандартів професійної освіти, розробляються освітньо-кваліфікаційні програми та освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців, документи навчально-методичного супроводу навчального процесу.

Після закінчення середнього професійного навчального закладу випускники можуть приступати до професійної діяльності або ж продовжити навчання у вищих навчальних закладах.

Наступний рівень освіти в Україні, який може освоїти випускник закладу початкової або середньої професійної освіти – це рівень вищої освіти.

Вищу професійну освіту можна отримати на базі середньої (повної) загальної або середньої професійної освіти у вищому навчальному закладі. У системі вищої освіти прийняті законодавчі документи, які нормативно закріплюють вимоги як до системи вищої освіти так і до рівня підготовки випускника.

В Україні підготовка і перепідготовка соціальних працівників і соціальних педагогів здійснюється різними шляхами. Вона здійснюється в університетах, педагогічних інститутах та університетах, в педагогічних та інших училищах, коледжах, на різноманітних курсах підвищення кваліфікації та ін. Терміни навчання різні: від декількох місяців до 4-5 років.

Вища професійна освіта в свою чергу включає три ступені: підготовку бакалаврів (4 роки), спеціалістів (5 років) і магістрів (6 років). Останні, як правило, після отримання диплому мають право вести навчально-педагогічну або науково-дослідницьку роботу.

Сьогодні в нашій країні, як і в інших країнах світу питання стоїть так: навчання соціальній роботі не може тільки пасивно відображати соціальний розвиток, воно повинно вести активний пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що з'являються. Професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати таким чином, щоб вони були здатні змінити, усунути і коректувати негативні соціальні прояви у суспільстві. А це можливо лише у закладах освіти, які будують навчання на нових позиціях і враховують тенденції розвитку соціальної політики в країні.

Тому зміст підготовки спеціалістів повинен включати наступні компоненти:

- глибокий аналіз сучасного соціального розвитку і формування вміння дати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти;
- чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи;
- власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників;
- розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника;
- розробку і реалізацію програм, що підвищують компетентність соціального працівника.

Якщо проаналізувати зарубіжний досвід функціонування соціальної освіти, то варто зауважити, що кожна країна поряд з певними надбаннями має і свої проблеми.

На основі аналізу досвіду підготовки фахівців для соціальної сфери зарубіжні дослідники [Д.Кокс (Австралія), В.Бочарова (Росія), Ч.Казетта (США), М.Пейн (Великобританія), Т.Його (Японія), Л.Герье (Франція) та ін.] наводять наступні проблеми, чи, точніше сказати, недоліки у процесі підготовки:

- недостатньо уваги приділяється проблемам, що є джерелом людських страждань;
- процес підготовки здійснюється поза економічними, політичними і соціальними інститутами, які в цілому визначають розвиток соціальної політики а, значить, і соціальної роботи;
- навчальні заклади, які готують фахівців для соціальної сфери, досить часто виключають себе і студентів із проблем соціальної сфери на місцевому рівні і не беруть участі у їх вирішенні;
- система освіти не дає можливості усім здібним і бажаючим із місцевої громади отримати підготовку в галузі соціальної роботи, не віддає перевагу цим людям;
- практика і навчання соціальній роботі часто відображають «статус кво» і не направлені на її зміни і розвиток;
- у багатьох країнах гострою залишається проблема взаємовідносин між державною системою і неурядовими організаціями;
- у процесі підготовки фахівців для соціальної сфери акцент робиться на міське середовище, на середній клас, а це означає, що соціальна освіта далека від життя переважної більшості бідних і нещасних людей і не може їм надати суттєвої допомоги у поліпшенні їх благополуччя;
- більша частина випускників все ще в основному працює в державних структурах по наданню соціальної допомоги.

Так чи інакше сучасна система навчання соціальної роботи вимагає суттєвих змін і потребує удосконалення. Д. Кокс у своїй доповіді на 28-ому Міжнародному конгресі Шкіл соціальної роботи (Гонконг, 1996р.) виділив ряд таких змін, які носять універсальний характер

у світовому масштабі і яких, на його думку, потребує система освіти будь-якої країни, звичайно, в адаптованому варіанті.

По-перше, він виділив три рівні втручання соціальної роботи у вирішення проблем, які відповідно обумовлюють необхідність впровадження трьох рівнів підготовки соціальних працівників.

Базовий рівень навчання потрібен тим, хто буде виконувати роль каталізатора на «передовій лінії фронту», на рівні особистості, сім'ї, громади. «Я глибоко впевнений,— зауважив Д. Кокс,— що ми повинні спеціально готувати людей для виконання цієї надзвичайно важкої роботи, і таке навчання за змістом і формою повинно відображати реальні життєві ситуації»[1, 54]. Сім'я, громада, сімейно-сусідська спільність як пріоритетна сфера соціальної роботи, проблема спеціальної, особливо ґрунтовної підготовки соціальних педагогів, соціальних працівників для роботи із сім'єю — одна із головних ідей всіх останніх світових форумів, які об'єднують провідних спеціалістів більшості країн світу.

Другий рівень покликаний дати випускникам знання і уміння, необхідні для того, щоб ввести, провести, знайти витоки фінансування для різноманітних соціальних послуг, які вимагаються даним соціумом, тобто для профільних соціальних служб, спеціально орієнтованих на ті чи інші групи, категорії клієнтів, що потребують негайної допомоги.

На третьому рівні студенти одержують знання та вміння, які необхідні для того, щоб брати участь в управлінні, плануванні і розробці стратегічних напрямків соціальної роботи.

Кожен рівень повинен мати свого абітурієнта, всі три рівні пов'язані між собою. Кожен рівень важливий і унікальний по-своєму, і жоден з них не може досягти своєї мети без двох інших [1, 50-59].

Підготовка фахівців для соціальної і соціально-педагогічної роботи в нашій країні також має певні проблеми. Перш за все вимагає серйозного вдосконалення технологія підготовки майбутніх фахівців; вищі учбові заклади потребують серйозної державної підтримки в плані фінансової допомоги, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, активізації процесів підготовки професорсько-викладацького складу як у країні так і за рубежом. Актуальною є проблема перепідготовки працівників соціальних служб: адже функціонуючі соціальні служби на 60-70% укомплектовані фахівцями, які не мають відповідної професійної підготовки. Гострою для України є проблема підготовки підручників, посібників з соціальної і соціально-педагогічної роботи, пакетів навчально-методичної документації.

Реальність така, що у своєму прагненні підняти свій професійний статус, соціальна робота все далі відходить від своїх колишніх функцій, коли вона всього лише компенсувала, йшла слідом за проблемами. Для того, щоб зберегти віру в свою професію, її функціонування у світі, що змінюється, професія соціальний педагог і соціальний працівник повинна бути на передовій лінії фронту соціального розвитку, акцентуючи свою діяльність на створенні оптимальних умов для самореалізації кожної людини. Для виконання цього завдання і потрібна нова модель навчання соціальній роботі.

Перед соціальною освітою в Україні стоїть складне завдання — збалансувати складну ситуацію сьогодення, поставивши в центрі уваги людину, зробивши на неї ставку, особливо людину, чия безпека, життєвий рівень, права і благоустрій бажають значно кращого. І саме тут навчання соціальній роботі повинно відігравати провідну роль. Для вирішення цього завдання потрібен весь досвід, знання, які нагромаджені в нашій країні таку і за рубежом і які ми повинні навчитися мудро використовувати і розвивати.

Список використаних джерел

1. Обучение социальной работе: состояние и перспективы. Материалы Международных Конгрессов Школ социальной работы /Под ред. В.Г.Бочаровой.- М., 1997.- 283.

Секція:

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНИХ, ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА БІЗНЕС-СТРУКТУР ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ РІЗНИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ

Вакуленко О. В., канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Факультету соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ

Здоров'я молодого населення є найвищою цінністю суспільного та соціально-економічного розвитку держави. Світова спільнота наголошує, що у XXI столітті здоров'я – це насамперед самі люди: як вони живуть, як піклуються про власне здоров'я у повсякденних умовах. Уставом ВООЗ визначено, що володіння найвищим досяжним рівнем здоров'я є одним з основних прав людини. Здоров'я є необхідним ресурсом для повноцінної реалізації як потенціалу кожної людини, так і розвитку суспільства в цілому. Стан здоров'я людини безпосередньо залежить від рівня усвідомлення особистістю власної відповідальності за своє здоров'я, налаштованості на його зміцнення та збереження. Важливим показником, що дозволяє оцінити відповідальність особи за стан власного здоров'я, є самооцінка, тобто суб'єктивне оцінювання самопочуття самою людиною. Молодь зазвичай схильна до вищих оцінок власного здоров'я порівняно зі старшим населенням.

У Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Про реформу охорони здоров'я в Україні», схвалених постановою Верховної Ради України від 21.04.2016 р. № 1338-VIII зазначено, що сучасний стан здоров'я населення України характеризується вкрай високими показниками захворюваності та смертності, низьким рівнем тривалості життя, відсутністю можливості отримувати належну медичну допомогу. За станом здоров'я громадян Україна посідає одне з найнижчих рейтингових місць у європейському регіоні. У рейтингу стану здоров'я громадян різних країн світу, визначеному Агентством Bloomberg у 2013 році, Україна посіла 99-те місце серед 145-ти взятих до оцінки країн світу (після країн пострадянського простору - Грузії, Вірменії, Латвії, Литви, Таджикистану, Узбекистану, Білорусі, Росії) [1].

Україна залишається лідером за рівнями захворюваності на ВІЛ-інфекцію та туберкульоз. За темпами розвитку епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Європі та світі наша країна є другою та п'ятою відповідно і посідає 22-ге рейтингове місце серед 123-х країн світу за оціночною кількістю людей, які живуть з ВІЛ. І якщо на міжнародному рівні 2015 рік був визнаний роком успіху в боротьбі з ВІЛ, то ситуація в Україні через критично низький доступ до лікування залишається складною. З 218 тисяч зареєстрованих ВІЛ-інфікованих доступ до лікування мають лише 64 тисячі осіб (за даними Українського центру контролю за соціально небезпечними захворюваннями). За даними Держстатистики переважним шляхом передачі ВІЛ-інфекції в Україні є статевий – 54%, парентеральний ставить 38%, від ВІЛ-інфікованої матері до дитини 7% [2].

За даними соціологічного дослідження «Молоді України-2015», проведеного компанією GFK на замовлення ПРООН серед основних пріоритетів здоров'я (ведення здорового способу життя, подолання певної хвороби тощо) посідає п'яте місце (відповідно 19%). Однак важливість здоров'я як цінності можна також побачити у таких пріоритетах молоді як народження та виховання дітей (48%), пошук роботи (44%), заробіток достатньої кількості грошей (36%), оскільки такі пріоритети базуються на достатньому рівні здоров'я. З збільшенням віку цінність здоров'я підвищується. Щодо гендерних особливостей, то для жінок більш пріоритетними, ніж для чоловіків, є цінності, пов'язані з дітьми (61% жінок проти 36% чоловіків) та здоров'ям (23%

проти 16%) [2]. Результати дослідження «Молоді України-2015»¹ свідчать, що 21% молоді оцінює свій стан як «здорові та у них практично не буває навіть нетривалих захворювань»; 58% – «практично здорові, але іноді бувають застуди чи інші недовготривалі захворювання»; 5% – мали серйозні захворювання, але вилікувалися; 12% – мають хронічне(-ні) захворювання, але це не дуже впливає на їх життя; 2% – мають дуже серйозні проблеми зі здоров'ям; 1% опитаних призначено групу інвалідності.

В нормативно-правовому документі «Основи нової регіональної політики – «Здоров'я 2020» зазначено, мета політики будь-якої країни – покращити здоров'я для всіх та скоротити нерівність щодо здоров'я шляхом удосконалення лідерства та стратегічного керівництва в інтересах здоров'я. Політика «Здоров'я 2020» затверджена у двох документах: документ для керівників та розробників політики «Основи європейської політики в підтримку дій всієї держави та суспільства в інтересах здоров'я та благополуччя»; більш детальна версія «Здоров'я 2020 – основи політики та стратегія» [3].

У Концепції загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» (розпорядження КМУ від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р) визначено пріоритет щодо формування міжсекторального підходу в проведенні профілактичних заходів для усунення негативного впливу соціальних детермінант здоров'я, створення умов для збереження та зміцнення здоров'я населення, формування відповідального ставлення кожної людини до власного здоров'я. Для кожного регіону з урахуванням його соціально-економічного стану, культурно-етнічних та історичних традицій, стану медико-демографічної ситуації, розвитку системи охорони здоров'я і визначення впливу соціальних детермінант на стан здоров'я населення повинні бути науково обґрунтовані та розроблені заходи із збереження та зміцнення здоров'я населення шляхом оптимізації системи надання медичної допомоги та розвитку здоров'я.

У Концепції загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» зазначено, що для кожного регіону з урахуванням його соціально-економічного стану, культурно-етнічних та історичних традицій, стану медико-демографічної ситуації, розвитку системи охорони здоров'я і визначення впливу соціальних детермінант на стан здоров'я населення повинні бути науково обґрунтовані та розроблені заходи із збереження та зміцнення здоров'я населення шляхом оптимізації системи надання медичної допомоги та розвитку здоров'я [4].

Одним із основних завдань Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5 є створення оптимальних умов для реалізації потенціалу кожного громадянина впродовж всього життя та досягнення адекватних стандартів якості життя та благополуччя, підвищення особистої відповідальності громадян за власне здоров'я. Орієнтиром у проведенні такої роботи є програма Європейського Союзу "Європейська стратегія здоров'я - 2020".

Список використаних джерел

4. Рекомендації парламентських слухань на тему «Про реформу охорони здоров'я в Україні», схвалених постановою Верховної Ради України від 21.04.2016 р. № 1338-VIII
5. Національно-патріотичне виховання – державний пріоритет національної безпеки. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2014 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І. О., гол. ред. колег., Беляєва І. І., Митрофанський С.В. та ін.]. – К., 2015. – 200 с.
6. Здоровье 2020. Основы европейской политики и стратегии для XXI века. Всемирная организация здравоохранения. 2013. – 224 с.

---

¹ Опитування молоді України віком 14-34 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилось в усіх регіонах України, а також м. Київ, окрім тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей та АР Крим і м. Севастополь. Всього було опитано 2852 респонденти.

7. Концепція загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» (розпорядження КМУ від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р)

Войтовська А. І., викладачка кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
факультету соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

Сьогодні тривожним сигналом для українського суспільства є те, що значна частина сімей потребує соціально-психологічної допомоги через проблеми, які виникають між членами сім'ї, і між сім'єю та її зовнішнім оточенням.

Сучасний стан сім'ї в Україні можна охарактеризувати як кризовий. Впала народжуваність, відбувається девальвація змісту сімейного життя, його орієнтування на виховання дітей. Батьки не володіючи у достатній мірі знаннями про вікові і індивідуальні особливості дитини, її розвиток нерідко здійснюють виховання всліпу, інтуїтивно.

У суспільстві спостерігається тенденція збільшення неблагополучних сімей. Від спеціалістів соціальних служб вимагається досконале володіння технологіями соціально-педагогічної роботи з цією категорією клієнтів, уміння врегульовувати негативні процеси у сім'ї специфічними методами і засобами впливу, адекватними індивідуальним особливостям випадків, з якими доводиться працювати.

Цією проблемою займалися такі вітчизняні дослідники: А. Іванцова, І. Трубавіна, М. Плоткін, В. Целуйко, І. Клемантович, М. Буянов, а також закордонні дослідники: Е. Ейдемільер, В. Юстіцкіс, і М. Пауль та ін.

Неблагополучна сім'я - це сім'я, яка в силу об'єктивних або суб'єктивних причин втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній складаються несприятливі умови для виховання дитини[4; 28].

Метою нашої роботи є розкриття особливостей соціально-педагогічної діяльності з неблагополучними сім'ями.

Соціальна робота з неблагополучною сім'єю - це система взаємодії соціальних органів держави, суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу[2;56].

Розрізняють такі види соціальної роботи: соціальне обслуговування, соціальна профілактика серед дітей та молоді, соціальна реабілітація та супровід дітей та молоді[5;83].

Соціальна допомога означає надання сім'ям послуг у: сфері освіти, культури, охорони здоров'я, спеціального медичного обслуговування, оздоровлення, відпочинку, доборі роботи і працевлаштуванні, професійної підготовки, перепідготовки, освіти і професійної орієнтації; фізкультурно-оздоровчих послуг.

Соціальна реабілітація спрямована на надання допомоги молодій сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаємостосунках, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, які з'являються внаслідок тяжких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаємостосунків, нервово-психічних захворювань, а також допомоги тим, хто опинився у стані безвихідності, безпорадності чи самотності.

Соціально-педагогічний супровід - це довготривала, різноманітна допомога різним типам неблагополучних сімей, яка спрямована на створення умов для ліквідації причин неблагополуччя (чи їх можливої компенсації), форсування формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати

свій соціальний і виховний потенціал, права в суспільстві; корекцію і покращання внутрішньосімейних стосунків, стосунків сім'ї із мікро- і макросередовищем [4;79].

Соціальне інспектування сім'ї - це складова соціального супроводу сім'ї у складних життєвих обставинах умова успішної соціальної роботи з такою сім'єю[3; 46].

Отже, робота соціального педагога з неблагополучними (інколіїхназиваються проблемними) сім'ями, включає в себе соціальне обслуговування, соціальна профілактика серед дітей та молоді, соціальна реабілітація та супровід дітей та молоді.

Список використаних джерел:

1.Иванцова А. О работе с проблемными семьями / А.Иванцова //Прикладная психология. № 5. 2000.с.6-10.

2. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник/ С.В.Толстоухова, О.О.Яременко,

3. О.В.Вакуленко та ін. - К.: ДЦССМ, Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003.- 88 с.

4. Трубавіна І.М. Методологічні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'єю/ І.М.Трубавіна // «Педагогічні науки». Наукові записки КДПУ. -Кіровоград: КДПУ, -2001. - Вип. 32, ч.І, - с.197-201.

5.Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю у складних життєвих обставинах. Навчальний посібник/ І.М. Трубавіна - К.: ДЦССМ, 2002. - 132 с.

Піддубна К. С., аспірант кафедри соціології
Факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ ім.. Драгоманова

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК МЕТОД РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

В часи, коли держава не може покласти на себе вирішення усіх соціально – економічних проблем, актуальним постає таке поняття як соціальна відповідальність бізнесу. В сучасних умовах соціально – економічного перевороту українського суспільства саме бізнес, як малий, так і великий, мають взяти на себе відповідальність у зрушенні та трансформації соціально – економічної структури сучасного українського суспільства.

Можна говорити про те, що поняття «соціальної відповідальності бізнесу» у світовому обігу не є новим. Воно виникло в середині ХХ ст. і стверджує, що бізнес окрім дотримання законів і виробництва якісного продукту добровільно бере на себе додаткові зобов'язання перед суспільством, вносить значний внесок у поліпшення якості життя людей. Будь – яка бізнесова діяльність ґрунтується на етичних і юридичних нормах, а соціальна відповідальність передбачає розширене розуміння цих норм відносно організації соціальної структури суспільства [3].

Поняття соціальної відповідальності бізнесу має глобальний і національний виміри. Ця практика вже досить давно використовується як в країнах Заходу, так і в країнах Північної та Південної Америки. Це навіть не просто бізнес, а бізнесова діяльність, яка побудована на соціальній місії. Така діяльність включає в себе як прибуткові, так і не прибуткові організації. Основною метою їх діяльності являється встановлення соціальної рівноваги у суспільстві.

В сучасних перехідних умовах в українському суспільстві утворилися три прошарки суспільної діяльності - це влада, бізнес та пересічні громадяни. На жаль, між цими дійовими суб'єктами існує прірва, як фінансова, так і соціальна. Доки існуватиме ця прірва, доти зміни, які відбуваються в українському суспільстві не зможуть бути конструктивними. І саме

бізнес як головна дійова особа сучасної економіки повинен взяти на себе відповідальність встановити контакт між цими трьома суспільними прошарками.

Бізнес як соціально – економічне явище мобілізує масштабні фінансові і виробничі ресурси, виступає досить суттєвим фактором структурної перебудови системи суспільства, яка має бути побудована на кардинально інших засадах, які базуватимуться на таких судженнях: перехід від теорії факторів зростання до теорії сталого людського розвитку. Економічне зростання більше не розглядається як засіб для досягнення кінцевої мети - розвиток людини. Важливо не достаток вироблених благ, а ступінь збагачення фізичного і духовного життя суспільства в цілому, підвищення його якості. По-друге, перегляд ролі економіки в людському добробуті став можливим на хвилі трансформації уявлень про взаємодію і взаємовпливи економічного та соціального. Сталий розвиток і добробут суспільства ринок сам по собі забезпечити не може. Тут проявляється його функціональна слабкість, що вимагає управлінських рішень по його прирученню в інтересах вирішення соціальних завдань. Іншими словами, будь – яка економічна діяльність має нести в собі соціальний характер. Тільки таким чином можливо перейти на новий, більш вищий ступінь соціально – економічного розвитку українського суспільства.

В сучасних умовах розвитку ми можемо виокремити процес, в якому держава і саме суспільство через своїх агентів прагнуть залучити бізнес до вирішення соціальних проблем. Це можна розглядати як спробу держави перекласти вирішення певних проблем на приватний сектор. А можна говорити про механізм соціальної відповідальності, який допоможе державі у вирішенні багатьох соціальних проблем і покрити усі витрати на їхнє вирішення. Отже процес залучення державою бізнесу у вирішення соціально – економічних проблем, використовуючи моральні механізми впливу, є природним прагненням держави вийти з кризового стану.

Соціальна відповідальність бізнесу - це внесок організації в розвиток соціальної, економічної та екологічної сфер суспільства на добровільних засадах. Організація Об'єднаних Націй пропонує класифікацію соціальної відповідальності бізнесу. Згідно з даними ООН, соціальна відповідальність бізнесової діяльності поділяється на два види - внутрішню і зовнішню [2].

До внутрішньої відносяться: безпека на робочому місці; стабільна, гідна оплата праці; гарантія соціального і медичного страхування для працівників; надання персоналу можливості додаткового навчання: програми підготовки, підвищення кваліфікації; надання фінансової допомоги в екстрених випадках.

До зовнішньої відносяться: соціальні інвестиції та благодійність; турбота про навколишнє середовище; відповідальність компанії перед споживачами; взаємодія з владою і місцевими громадами.

У сучасному трактуванні теорії соціального управління поняття соціальної відповідальності виступає ключовим, оскільки аналіз будь-яких видів управлінської діяльності ґрунтується на виявленні співвідношення прав, обов'язків і відповідальності суб'єкта управління [3]. Соціальну відповідальність, яка трактується як всезагальне соціальне явище, необхідно розглядати у різних площинах: економічній, моральній, культурній, психологічній, юридичній.

Фактори формування соціально-відповідального бізнесу стосуються різних суб'єктів (особистостей, корпорацій, соціальних спільнот), сфер (бізнесу, освіти, держави, громадянського суспільства), рівнів освоєння та характеру діяльності (стихійного, прогнозованого, керованого) [6]. Але їх ефективність можлива за умови їх комплексної взаємодії на всіх рівнях соціальної структури суспільства.

Соціально відповідальний бізнес як для держави, так як і для суспільства може виступати ключовим механізмом у реалізації соціальної політики і стати підґрунтям для вирішення частини соціальних проблем, таких як зростання обсягів інвестицій у суспільній сфері, зменшення відтоку «інтелектуального ресурсу», поліпшення іміджу держави на міжнародній арені. Відповідно до цього, з упевненістю можна стверджувати, що процес

активізації взаємодії між державою, суспільством та сферою бізнесу лише посилить вплив вказаних чинників.

Список використаних джерел:

1. Напрями підвищення соціальної відповідальності на місцевому рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november/13.htm>
2. Система Соціальної Ответственности Бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corporate-citizen.org.ua/index.html>
3. Соціальна відповідальність бізнесу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/19282/etika_ta_estetika/sotsialna_vidpovidalnist_biznesu
4. Піроженко Н. В. Проблеми соціального партнерства в Україні: теоретико-методологічний аспект / Н. В. Піроженко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць Одеського регіонального інституту державного управління. – 2003. – Вип. 4 (16). – С. 142–154.
5. Что же такое социально ответственный бизнес? [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті : <http://www.personalmoney.ru/txt.asp?rbr=199&id=336286>

Сальніков С.З. аспірант кафедри соціології
Факультет соціально-психологічних наук та управління
НПУ імені М.П. Драгоманова

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ (за результатами порівняння власного дослідження та даних ESS²)

Участь у суспільно-політичному житті має багато форм проявів. Найбільш поширеними з них, серед населення, є контактування з представниками влади, підпис петицій, участь у страйках, мітингах і т.д., а також робота на ту чи іншу політичну силу/партію або на громадську організацію (яка також іноді може представляти інтереси певної політичної сили).

При дослідженні вказаних показників ми використовували дані опитувань 7 хвили ESS (EUROPEAN SOCIAL SURVEY) 2014 року [1]. Аналізуючи масив даних нами були виокремлені дві групи. Перша – це молоде населення віком 17-25 років (другий період юнацтва). Цей вік пов'язаний з початком навчальної діяльності або роботи на виробництві. Друга виділена група – молоде населення віком 17-25 років, які представляють Польщу (ця країна обрана нами виходячи з тематики конференції). Оскільки Україна не потрапила у цю хвилю опитування, автором було проведено власне опитування серед молоді зазначеного віку в Україні у період з 20 по 26 листопада, за допомогою он-лайн платформи Google docs. В опитуванні прийняли участь 212 осіб (для порівняння, молодого населення віком 17-25 років з масиву даних ESS, які представляють Польщу виявилось 230 осіб). В он-лайн опитувальнику були використані 5 питань, які є в анкеті ESS. Порівнюючи молоде населення України з молоддю Польщі, а також з молоддю Європейського союзу в цілому, ми прийшли до наступних результатів (див. табл. 1).

---

²EUROPEAN SOCIAL SURVEY

Таблиця 1

	В цілому по ЄС	Польща	Україна
мали контакт з представниками влади за останні 12 місяців	9,0	6,4	23,3
працювали на партію чи активістську групу за останні 12 місяців	3,8	0,9	13,6
працювали в організаціях чи асоціаціях за останні 12 місяців	15,1	8,2	23,9
підписували петиції за останні 12 місяців	25,0	19,8	36,4
брали участь у законних демонстраціях за останні 12 місяців	9,3	6,4	21,6

Молодого населення, яке контактувало з представниками влади, протягом останнього року виявилось майже четверта частина респондентів (23%), що майже у чотири рази перевищує аналогічний показник серед польської молоді (6%). Серед молоді по ЄС в цілому, цей показник склав 9%, тобто майже кожен десятий респондент. Така різниця у показниках може пояснюватись тим, що в країні все частіше посадовцями всіх ланок органів влади поширюється практика проведення зустрічей з громадою та, зокрема, молоддю.

Останнім часом, серед українських політичних сил стало розповсюдженим явищем залучення молоді до своєї діяльності [3, 8]. В свою чергу, молодь все дедалі більше розуміє власний потенціал, усвідомлює свою рушійну силу та сама виступає ініціатором співпраці з політичними силами/організаціями. Протягом років незалежності молодь була поза політикою, а політики, зі свого боку, нехтували інтересами молоді. Але такий консенсус почав руйнуватись ще за часів правління Януковича, і руйнівниками виступила саме молодь. О.Равчев з цього приводу слушно зазначає: «...після Майдану ситуація трохи змінилась, молоді люди більше цікавлять тим, що відбувається в країні та прагнуть впливати на ці процеси. Проте політична верхівка поки не готова ділитись з ними владою»[4].

Залучення молоді європейського союзу до роботи на партійні утворення не є досить поширеним. Так, респондентів, які вказали що працювали протягом року на будь-яку політичну силу виявилось лише 3,8%, а респондентів цього ж віку з Польщі – взагалі менше 1%. В свою чергу, українська молодь все частіше залучається до подібної діяльності, і тому не дивним є цей показник в 13,6% у порівнянні з молоддю ЄС.

Що стосується залучення молоді до роботи у організаціях (НУО) чи асоціаціях, то цей показник також відрізняється на користь української молоді. Проте різниця не така велика, як у випадку співпраці з політичними силами. Так, 24% української молоді вказали на досвід співпраці з організаціями чи асоціаціями, тоді як таких респондентів з Польщі виявилось в три рази менше – 8%. Показник такої участі молоді в цілому по ЄС становить 15%.

Практику впровадження інституту електронної петиції в Україні є запозиченням міжнародного досвіду [2]. Створення інституту електронних петицій відбулось нещодавно, оскільки законопроект був поданий Президентом ВРУ тільки 3 березня 2015 року, а прийнятий лише 2 липня 2015 року [2]. Електронна петиція — це колективне звернення громадян до того чи іншого виконавчого органу влади, яке подається через веб-сайт, і стосуються питань, які відносяться до їх компетенції. В Україні громадяни все частіше користуються цією формою звернення до президента країни. Підписання петиції у країнах ЄС доволі поширений процес і серед молодого населення. Беручи до уваги дані ESS – чверть опитаних жителів ЄС (25%) вказали, що підписували петиції протягом останніх 12 місяців, а серед молодого населення Польщі, таких виявилось майже кожен п'ятий. Української молоді, яка користувалась такими послугами – понад третина (36%).

Участь у законних демонстраціях. Конституцією України передбачено, що «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про

проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. (Стаття 39)[7]. Європейська конвенція про захист прав людини також захищає право громадян на вільні зібрання конвенційного характеру (Стаття 11) [7]. Молоде населення країн ЄС користується власним правом на вільні зібрання. Так, майже кожен десятий респондент (9%) 7 хвилин ESS вказав, що брав участь у мирних масових зібраннях. Учасників законних демонстрацій серед респондентів з Польщі виявилось лише 6%. В Україні ситуація значно відрізняється: кожен п'ятий опитуваний (21%) вказав на досвід участі у масових зібраннях протягом року, які в нашій країні мають місце доволі часто [9].

Такі високі показники активності української молоді в порівнянні з молодими людьми країн ЄС, зокрема Польщі, можна пояснити суспільно-політичною ситуацією, яка склалася після Революції Гідності 2013-2014 рр. та військовими діями на сході країни, які, як вважають вітчизняні вчені, стали каталізатором та сформували нову політичну культуру населення, а готовність до самопожертви та самоорганізація стали цінністю та практикою для громадян [6]. Саме молодь України повинна наздогнати Європу в цивілізаційному та ціннісному сенсах, оскільки керманічні країни за всі роки незалежності в цьому питанні не просунулись ні на крок.

Список використаних джерел

1. THE EUROPEAN SOCIAL SURVEY [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=7>.
2. ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА [Електронний ресурс] // Громадянська мережа ОПОРА. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://rada.opora.ua/video/8981-a-ia-k-u-nykh-elektronni-petytsii-mizhnarodnyi-dosvid-ta-ukraina>. 2
3. ЗАЛУЧАТИ МОЛОДЬ ДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ [Електронний ресурс] // Буринська районна державна адміністрація. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://brn.sm.gov.ua/index.php/uk/8-novini/2154-zaluchati-molod-do-formuvannya-derzhavnoji-politiki>.
4. Молодь в Україні: чи маємо можливості бути громадсько та політично активними? [Електронний ресурс] // Портал "Громадський простір". – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.prostir.ua/?focus=molod-v-ukrajini-chy-majemo-mozhlyvosti-buty-hromadsko-ta-politychno-aktyvnymu>.
5. Репресії проти протестів в Україні: квітень-грудень 2015 [Електронний ресурс] // Центр соціальних і трудових досліджень. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://cslr.org.ua/represiyi-proti-protestiv-v-ukrayini-kviten-gruden-2015/>.
6. РІК ВІД ПОЧАТКУ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ. ДУМКИ АКТИВІСТІВ [Електронний ресурс] // Агенція новин Firtka.if.ua. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://firtka.if.ua/?action=show&id=63700>.
7. Свобода мирних зібрань [Електронний ресурс] // Українська Гельсінська спілка з прав людини. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://helsinki.org.ua/advice/svoboda-myrnyh-zibran/>. 2
8. У Дніпрі залучають молодь до формування державної юнацької політики [Електронний ресурс] // Дніпроград. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://dniprograd.org/2016/10/02/u-dnipri-zaluchayut-molod-do-formuvannya-derzhavnoi-yunatskoi-politiki_49949.

Огородник Л.В., магістрант,
кафедри англійської мови та методики її навчання
факультету іноземних мов,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ І НАУКИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні реалії розвитку освіти та науки в Україні ставлять першочергове завдання – підготовка фахівців, які відповідають ринку праці не тільки своєї країни, а й інших країн. Десятиліття міжнародної ізоляції радянського періоду та наступний розвиток, який не

передбачав активного залучення до міжнародних процесів, призвели до того, що українська вища освіта втратила якість, мотивацію і міжнародне визнання. Наука, яка апіорі є інтернаціональною, не може розвиватися без міжнародного контексту.

Одним із нагальних питань є інтернаціоналізація освіти і науки як один із чинників розвитку сучасного суспільства. Під інтернаціоналізацією вищої освіти розуміється посилення міжнародної складової в діяльності українських ВНЗ. Проблеми здобуття вищої освіти за кордоном присвячені праці І. Бабина, Я. Болюбаша, В. Грубінки, В. Кременя, Л. Курій, І. Мотунової, Д. Плинокоса, М. Степка, В. Шинкарука та ін. Однак цілий ряд важливих аспектів цієї проблеми не з'ясований до нині. Цей процес є важливим для української вищої освіти в першу чергу тому, що надає можливості та механізми для підвищення її якості. [4]

Процес інтернаціоналізації можливо забезпечити не тільки шляхом зміни нормативних актів, а й привнесенням також міжнародного досвіду університету, яким могли б обмінюватися вузи, передавати його і примножувати. Інна Совсун, заступник міністра освіти і науки України, наголошує: «Інтернаціоналізація вищої освіти повинна перестати бути гаслом, а стати повсякденною реальністю». [3]

Із розвитком освіти університети перетворилися на стратегічні об'єкти формування національної ідентичності. І лише наприкінці ХХ століття деякі вишів почали розробляти стратегії інтернаціоналізації. Розглядаючи інтернаціоналізацію освіти і науки як один із чинників формування розвитку сучасного суспільства варто зазначити, що для ефективної інтеграції української освіти у цей процес необхідно є розробка національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, а також вироблення такої стратегії на рівні кожного вищого навчального закладу. Дійсно, освіта повинна досягти рівня міжнаціонального, міжкультурного, глобального масштабу. Відомо, що міжнародне співробітництво ґрунтується на декількох чинниках, і професор університету Лунд (Швеція) Ян Олоф Нільсон виокремив такі:

- соціокультурний, що має на меті поглибити знання про інші культури, сприяти міжнаціональному розумінню то що;
- політичний: сприяти формуванню майбутніх політичних та налагодженню економічних зв'язків;
- економічний: домогтися конкурентоспроможності випускників на глобальному ринку праці;
- академічний: розширити міжнаціональний масштаб наукових досліджень, академічні горизонти, залучити до навчання кращих студентів.[8]

Для того, щоб перелічені чинники стали дієвим механізмом в освіті і науці України вища освіта послуговується досвідом Міжнаціональної Організації Університетів (IAU) на базі ЮНЕСКО, Британської Ради в Україні, національної агенції Erasmus+, запорукою є також робота з посольствами. За даними звіту глобального опитування 2014 року «Internationalization of Higher Education – Growing expectations, fundamental values» більше половини університетів мають власну програму або ж стратегію міжнародного співробітництва, а 22% повідомили, що вона розробляється. Пріоритетними діями в напрямку інтернаціоналізації виправдано залишається академічна мобільність студентів та спільні міжнародні наукові дослідження. Стримуючим фактором є обмежене фінансування. Серед найбільших проблем: доступ до інтернаціональної освіти переважно студентів із фінансовими можливостями та загальна комерціалізація освіти[8].

На цей час ряд поставлених проблем вирішуються на законодавчому рівні міжнародного співробітництва. Одним із вагомих внесків у цей процес стало прийняття нової редакції Закону про освіту у 2014 році, який дозволив на нормативно-правовому рівні уникнути перешкод, які гальмували процес інтеграції української системи вищої освіти у міжнародну освітню систему. Основне завдання полягає в підвищенні рівня привабливості навчальних закладів, конкурентоспроможності та виході на світову арену.

Більше того на сьогодні в Україні розроблено положення «Про порядок реалізації права на академічну мобільність» (2015 р.). Один з ключових аспектів якого – забезпечення права на академічну мобільність для всіх учасників освітнього процесу. Документ включає в себе

збереження всіх соціальних прав учасника освітнього процесу: при укладенні договору за здобувачами вищої освіти зберігається місце навчання і виплата стипендій. Науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники можуть зберегти місце роботи строком на один рік та заробітну плату – строком 6 місяців.[7]

Аналіз численних публікацій з проблеми мобільності студентів, документів ЮНЕСКО, зокрема, даних Інституту статистики (UNESCO Institute for Statistics), даних спільного проекту Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Євростату під назвою «The Indicator of Education Systems (INES)» («Індикатори освітніх систем») (1998, 2005, 2011, 2012) дозволяє зробити висновок, що за останні 40 років темпи зростання мобільності студентів перевищили темпи розповсюдження самої вищої освіти в планетарному масштабі. [4] Тенденція до зростання залишається стабільною і зараз. За даними ЮНЕСКО за останні 25 років мобільність студентів збільшилася на 300% і за прогнозами експертів у 2025 році вона досягне 4,9 млн. Як свідчать результати дослідження, проведеного в рамках державної цільової програми «Молодь України» на 2009-2015 рр., кожний 10-й молодий українець планує в найближчі три роки поїхати за кордон з метою тимчасового працевлаштування. Щодо стосується студентів, які приїжджають для навчання в університетах України, то це, в основному, особи з Росії, Туркменістану, Китаю, Індії, Йорданії, Ірану та Сирії.[6]

Інноваційною, проте не закріпленою законодавчо в Україні є так звана «інтернаціоналізація вдома» (internationalization at home), що передбачає функціонування програм з вивчення іноземних мов та вивчення навчальних дисциплін іноземними мовами; вивчення он-лайн курсів іноземних відкритих університетів з та без отримання відповідного сертифікату після їх проходження; залучення до навчального процесу науково-педагогічних фахівців з інших країн; наявність іноземних студентів у вищому навчальному закладі; міжнародні наукові проекти, публікації та ін. На нашу думку, зважаючи на економічну та політичну кризу в країні, необхідним є розвиток механізмів «інтернаціоналізації вдома» в українському освітньому просторі. Першим кроком пропонується введення вивчення он-лайн курсів відкритих іноземних університетів у межах самостійної роботи студентів, запровадження вивчення іноземних мов за допомогою сучасного програмного забезпечення, а також заохочення студентів використовувати можливості Інтернет для спілкування з носіями мови. На жаль, на даний час ці можливості не використовуються повною мірою.

Таким чином можна зробити висновок, що процес інтернаціоналізації вищої освіти у XXI ст. набуває нових рис і зазнає змін в Україні. До таких змін належать: зміна мотивів інтернаціоналізації – від культурних і освітніх до економічних; розвиток і зміцнення конкурентного міжнародного ринку освітніх послуг; на вищу освіту впливає процес глобалізації економіки; змінюється й роль уряду в регулюванні вищої освіти; змінюються профіль і вік студентів. Зазначені тенденції та особливості глобалізації світового освітнього простору мають істотний вплив на інтернаціоналізацію вищої освіти, її форми та прояви. Кількість спільних міжнародних проектів, зростання студентської та викладацької мобільності, уніфікація програм навчання і транснаціоналізація вищих навчальних закладів є особливостями розвитку вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Зорников И. Н. Международная деятельность современного университета: вызовы нового столетия. – 2002.
2. Совсун І.Р. «Інтернаціоналізація повинна стати складовою вищої освіти» Ресурс доступу – <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/09/16/internacziionalizacziya-ukrayinskoji-vishhoyi-osviti/>
3. Ковальчук Р.Л. Інтернаціоналізація освіти: міжнародно-правовий досвід і національна практика. – 2011.
4. Курій Л.О. Інтернаціоналізація вищої освіти як засіб формування людського потенціалу в контексті міжнародних міграційних процесів // Стратегія розвитку України у

глобальному середовищі / Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 17-19 листопада 2010 р. – Сімферополь: ВіТроПринт, 2010. – С. 269-273

5. Мотунова І.Г. Університет як простір міжкультурного діалогу / І. Мотунова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. - № 2. – С.177-186.

6. Положення про порядок реалізації на академічну мобільність ресурс доступу – <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248409199>

7. Ян ОлофНільсон Інтернаціоналізація вищої освіти ресурс доступу– <http://www.univ.kiev.ua/news/7990>

Секція:

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Діденко Г. В., студентка 45 СРМ групи,
Факультет соціально-психологічних наук та управління,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Науковий керівник:

Голубенко Т. О., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та технології соціальної роботи
Факультет соціально-психологічних наук та управління,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальний капітал є одним із стимулів на шляху масової самоорганізації громадян, який сприяє встановленню між ними стосунків, заснованих на взаємній довірі та допомозі. Його цілеспрямоване формування і нарощування в просторі міжособових, міжгрупових зв'язків і стосунків дає змогу знайти шлях до гармонізації політичних, соціальних, економічних інтересів, покращити можливості їх раціонального вираження на державному рівні [4].

Наявність соціального капіталу безпосередньо впливає на досягнення стабільності в суспільстві та сприяє демократичному розвитку, а його відсутність, роз'єднаність гальмує розвиток громадянського суспільства. Потенціал соціального капіталу в суспільстві найбільш повно та ефективно може реалізуватися саме через інститути громадянського суспільства, зокрема громадсько-політичні рухи [1]. У цьому аспекті виокремлюється ресурс, який люди отримують завдяки власним соціальним зв'язкам.

Найбільш відомими зарубіжними авторами, що досліджують проблеми соціального капіталу, є П.Бурдье, Дж.Коулмен, Р.Патнем, П.Сорокін, Ф.Фукуяма та ін..

Формування соціального капіталу за допомогою громадсько-політичних рухів має надзвичайно велике значення для формування засад української демократії. Саме вони мають бути тим чинником, що допомагає державній владі визначити та вирішити актуальні проблеми, що в подальшому дасть змогу отримати підтримку суспільства. Один із найважливіших аспектів соціального капіталу полягає в здатності до створення об'єднань і до взаємодії. Ця здатність зумовлена культурною специфікою, ступенем довіри.

Соціальний капітал – це досягнута на даний момент довіра громадян один до одного. Структурно соціальний капітал є сукупністю різних знань, умінь, навичок, культурних, національних, духовних і ментальних традицій, ідеологічних доктрин, а також мотивацій конкретних людей і життєвого досвіду, що сприймаються суспільством як соціально значущі та

цінні. Довіра тут є головним елементом, який забезпечує цілісність усіх перерахованих складових структури соціального капіталу.

Таким чином, сутність соціального капіталу визначається мірою взаємної довіри людей у суспільстві. Якщо в суспільстві є взаємна довіра, то можна говорити, що в ньому є і

соціальний капітал. Саме довіра в одне ціле єднає окремі індивідуальні капітали людей на рівні трудових колективів, громадських рухів, національних і державних співтовариств.

П.Бурдье, який розглядає соціальний капітал як “сукупність актуальних або потенційних ресурсів, що пов’язані з володінням міцними зв’язками, інституціалізовані відносинами взаємного знайомства і визнання”, підкреслює, що громадські рухи не виникають самі по собі, а формуються через залучення спеціальних стратегій, орієнтованих на інституалізацію групових відносин [2].

Ф.Фукуяма визначає соціальний капітал як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним [3]. Дж. Коулмен розглядав соціальний капітал як необхідне доповнення для ефективного функціонування фізичного і людського капіталів. Він визначав соціальний капітал як потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, цілеспрямовано сформований у міжособистісному просторі.

До основних особливостей соціального капіталу відносять: – соціальний капітал має особливу природу, інші закони і закономірності розвитку. Він формується на основі жертвованості громадян; – соціальний капітал має властивість зростати від того, наскільки його витрачають, отримані надбання перебувають у власності всього суспільства; – соціальний капітал може використати не лише той, хто напрацьовує його за рахунок власного часу, енергії, здібностей і талантів, а також будь-який інший громадянин, який активно включився в процес його виробництва.

Збалансованість взаємодії держави і громадських рухів залежить від збалансованості структурних компонентів єдиного соціального ресурсу (соціальний капітал), під яким розуміється сукупність усіх можливостей суспільства, що реалізуються.

Головна проблема сучасної України – відсутність зрозумілої стратегії розвитку суспільства. Її отриманню може сприяти цілеспрямована політика держави, що забезпечує умови зростання соціального капіталу. Наявна ресурсна база взаємодії держави і громадсько-політичних рухів у сучасній Україні залишає бажати кращого через незначність наявних засобів і внутрішньої незбалансованості складових її компонентів.

Сьогодні подібні структурні перекося ресурсної бази взаємодії стали досить істотними перешкодами, що стримують розвиток українського громадянського суспільства. Найхарактерніші з вказаних перешкод є наступні:

1. Найбільш популярним серед українських чиновників і лідерів громадських рухів, як і раніше, залишається адміністративний ресурс.

2. Слабкий розвиток інформаційного і правового забезпечення, а також їх недооцінка, особливо на рівні місцевого самоврядування.

3. Механізми доступу громадських рухів до необхідних джерел фінансування не просто не розроблені, але часто штучно ускладнені з боку бюрократичного апарату.

4. Недостатня професійна підготовка (компетентність) державних службовців і лідерів громадських рухів, які повинні безпосередньо брати участь у налагодженні розвитку продуктивної взаємодії. Як засіб ефективного розв’язання цієї проблеми можуть служити спеціальні короткострокові і середньострокові освітні програми з актуальних проблем та перспективних технологій розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні.

Для вирішення зазначених проблем необхідно постійно проводити семінари, тренінги, конференції, здійснювати системну інформаційно-просвітницьку діяльність для українського суспільства, постійно розвивати професійні навички, компетенції, що дасть змогу учасникам громадських рухів підвищити інтелектуальний, культурний, освітній рівень, отримати інформацію щодо своїх прав та обов’язків, усвідомити власну необхідність та значимість у розвитку демократичної України. Такі заходи можуть проводитися, зокрема, Національною

академією державного управління при Президентіві України, а також державними адміністраціями.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку взаємодії держави й громадянського суспільства проблеми накопичення і реалізації соціального капіталу є актуальними. Їх

вирішення вимагає від держави і громадянського суспільства значних зусиль, пов'язаних, передусім, із створенням і вдосконаленням системи соціальних мереж, пошуком таких форм, методів, технологій роботи з людьми, які сприяють розвитку моральних якостей, інтелекту, творчих здібностей, виховують соціальну відповідальність.

Отже, соціальний капітал є не тільки неодмінною умовою існування дієздатного громадянського суспільства, а і його ресурсом, який дає можливість і впевненість кожному громадянину розвивати власну особистість, загальну довіру один до одного і до органів влади, здатність свідомо "включатися" в роботу того або іншого інституту. Партнерство держави та громадських рухів слугує не лише зміцненню існуючого громадянського суспільства, а накопиченню соціального капіталу та подальшому їх розширенню.

Список використаних джерел

1. Михайловська О. Г. Соціальний капітал" як ресурс інститутів громадянського суспільства / О. Г. Михайловська // Гілея: наук. вісн. – 2010. – Вип. 40. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_40/Gileya40/P3_doc.pdf.

2. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – Т. 3. – № 5. – 2002. – С. 60-74.

3. Фукуяма Ф. Соціальний капітал / Ф. Фукуяма // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2008. – № 53 – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>

4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122-139.

Сивохіна К. І. аспірант кафедри соціології
історичний факультет ЛНУ ім. Івана Франка
Науковий керівник: проф. Коваліско Н. В.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Поняття соціального капіталу включає в себе набір певних характеристик, норм чи цінностей, які об'єднують певні групи людей та взаємопов'язують їх між собою. Наявність соціального капіталу не може бути вимірною на індивідуальному рівні, проте, наявність соціального капіталу певного типу може надавати вигоди людині, яка є членом групи. В будь-якому суспільстві є певні умови що дозволяють здійснювати швидке переміщення населення із однієї соціальної групи до іншої. Саме такі кроки і мають назву «соціальні ліфти», які розділяють членів суспільства на різні категорії. Соціальні ліфти є своєрідним механізмом переміщення членів суспільства з однієї статусної позиції чи соціальної групи в іншу, який може бути як висхідним, так і низхідним, залежить від ряду внутрішніх та зовнішніх чинників.

Проблема значущості соціальних ліфтів у сучасних реаліях українського суспільства актуалізувалася останнім часом завдяки низці причин. Для соціальної стабільності суспільства є важливим соціальне відтворення та створення нових кваліфікованих робочих місць і функціонування соціальних ліфтів, особливо для молоді, яка немає належних умов, за яких вона могла б реалізувати свій творчий потенціал. Більше того, молодь перестала бути об'єктом пильної уваги з боку суспільства і держави, з боку виховних інститутів. В більшості вона віддана сама собі, як правило, замикається на собі, у своєму субкультурному світі.

Поряд із проблемою соціальних ліфтів існує й поняття життєвих шансів людини, що також залежить від наявного соціального капіталу. Поняття життєвого шансу включає у себе

певні соціальні очікування людини щодо її статусу у суспільстві. Життєві шанси часто залежать від первинних умов, а саме: фінансового становища, доступу до інформації, наявності зв'язків, регіону тощо, що може породжувати соціальну нерівність. В свою чергу, така нерівність проявляється при соціально-професійному просуванні молодих людей, їх поступовий розвиток або ж стрімке піднесення соціальним ліфтом.

Більшість досліджень засвідчують, що привабливість, престиж професії практично тотожний прибутковості. Тому молодь вибирає ті сфери, які, за її уявленнями, дадуть найбільші можливості для заробітку в майбутньому. Держава, що декларує прагнення до рівних стартових можливостей для усіх громадян країни, на практиці проводить політику, спрямовану на стимулювання економіки «низьких переділів». Ще однією проблемною стороною є те, що люди, що належать до малозабезпечених верств населення не мають шансів на швидке просування соціальними ліфтами. Навіть при наявності освіти, певних професійних навичок і соціальної активності, люди, що не мають достатнього фінансового забезпечення, стикаються з проблемами у просуванні соціальними ліфтами.

Актуальною залишається проблема «відтоку м'язів» за кордон. Тому вкрай необхідна модернізація та пошук нових каналів соціального ліфта, наприклад через активну громадську діяльність, середній бізнес тощо. Але для цього потрібний механізм, що забезпечує можливість функціонування кожного конкретного ліфту. Соціальні ліфти в суспільстві не можуть виникнути самі по собі. Пусковим механізмом для їх появи мають бути як об'єктивні передумови, так і соціальна політика щодо державної підтримки мобільності молоді у різних сферах життєдіяльності людей: політиці, релігії, сім'ї, освіті, військовій справі тощо.

Питання соціального капіталу сучасної української молоді і надалі залишається невирішеним. Поміж ряду факторів, що впливають на неможливість просування соціальними ліфтами, наприклад: кумівство, знайомства, фінансове становище тощо, провідну роль повинен відігравати державний управлінський апарат. Влада повинна забезпечити допомогу молоді у просуванні соціальними ліфтами різних видів відповідно до потреб сучасного суспільства. Звичайно ж, не варто забувати, що вирішальним фактором у використанні соціального капіталу молоді залишається її мотивація та шляхи, обрані нею для кар'єрного просування.

ЗМІСТ

Секція

СТАНДАРТИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

<i>Аверіна К.С.</i> Розвиток просоціальної спрямованості майбутніх соціальних педагогів як умова професійної компетентності.....	3
<i>Дідик Н.М.</i> Соціально-психологічні ігри Гюнтера Хорна як інноваційний метод роботи соціального педагога.....	5
<i>Ярош С.В.</i> Особливості розвитку особистісної ідентичності у студентів психологів.....	8
<i>Бордонос М.А.</i> Соціальна мобільність як тенденція розвитку міжнародного ринку праці.....	10
<i>Жолобович А.О.</i> Теоретичні засади уявлень про дружні міжособистісні стосунки у ранньому юнацькому віці.....	11

Секція

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

<i>Отиш Д.Д.</i> Соціально-психологічна реабілітація населення: стан та тенденції розвитку.....	13
<i>Улько Н.М.</i> Психоедукція як чинник соціально-психологічної реабілітації.....	15
<i>Бурдюг Т.В.</i> Психокорекція стану тривожності особистості юнацького віку у зв'язку з особливостями компонентів Я-концепції.....	18
<i>Цьона В.О.</i> Взаємозв'язок видів психологічного захисту та копінг-стратегій українців у дорослому віці.....	21
<i>Гриненко К.В.</i> Соціально-правові проблеми молоді, яка повертається з місць позбавлення волі.....	23
<i>Синявська М. В.</i> Психологічні особливості дітей з обмеженими можливостями.....	25

Секція

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

<i>Любарець В.В.</i> Кар'єра у контексті соціально-професійної мобільності.....	27
<i>Бойко О.М.</i> Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'єю як соціально-педагогічна проблема.....	30
<i>Циганенко А.П.</i> Соціально-педагогічна профілактика конфліктів серед старшокласників.....	32
<i>Лук'янова К.А.</i> Усвідомлене ставлення до батьківства як умова повноцінного становлення особистості дитини.....	34
<i>Моргай Л.А.</i> Проблеми соціального виховання у творчій спадщині Никифора Григорієва.....	37
<i>Бойко В.В.</i> Ціннісні орієнтації сучасних юнаків.....	39
<i>Давиденко Д.П.</i> Актуальні питання соціальної педагогіки.....	40

Секція

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНИХ, ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА БІЗНЕС-СТРУКТУР ЩОДО
НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ РІЗНИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ

<i>Вакуленко О. В.</i> Соціально-правове забезпечення збереження здоров'я молоді.....	44
<i>Войтовська А.І.</i> Особливості роботи соціального педагога з неблагополучними сім'ями.....	46
<i>Дудка Т.Ю.</i> Аксиологічні виміри професійної компетентності менеджера соціокультурної діяльності.....	
<i>Піддубна К.С.</i> Соціальна відповідальність бізнесу як метод реалізації соціальної політики держави.....	47
<i>Сальніков С.З.</i> Суспільно-політична активність молоді України в контексті євроінтеграції.....	49
<i>Огородник Л.В.</i> Інтернаціоналізація освіти і науки як один із чинників розвитку сучасного суспільства.....	51

Секція

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

<i>Діденко Г.В.</i> Формування та реалізація соціального капіталу українського суспільства.....	54
<i>Сивохіна К.І.</i> Соціальний капітал молоді в сучасних умовах розвитку суспільства.....	56

Наукове видання

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ
молодих науковців, аспірантів та студентів

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ
В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

Матеріали подані в авторській редакції

Підписано до друку 22.12.2016 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Умов. друк. арк. 3,48. Облік. видав. арк. 5,23

Зам. № 471

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.